Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 13 (11809) | 1982 чылдың январь 16, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

Удуртукчуга сөс

ХҮЛЭЭНГЕНДЕ КҮҮСЕДИР

Он бирги беш чыл тудугжуларның мурнунга, ылаңгыя көдээ черлерде тудуг объектилерин тудуп турарларга, улуг сорулгаларны салган. Бар арга-курлавырларны чогумчалыг ажыглап турган, ажылдың ажыктыг чорууп бедиткеш, доостунмаан тудугларны ажыглалга дарый кирип, чаа объектилерни чогуур үезинде тударынче бүгү күштү болур-чогууру-биле мөөңнээрин партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Партийжи съездиниң айтыышкыннарын амыдыралга боттандырар дээш «Тыва көдээ тудуг» трестиниң № 958 КМК-ның тудугжулары Каа-Хем районнуң совхозтарында тудуг-монтаж ажылдарын кылып турар.

Беш чылдың онаалдаларының долу күүселдези — чыл бүрүзүнүң планныг даалгаларының, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезинден дорт хамаарылгалыг. Бистиң КМК-ның тудугжу бригадаларының аразындан алган хүлээлгезин чогуур үезинде долдур күүседир дээш шудургу ажылдап турар бригадалар бар. Оларның күжениишкинниг ажылының түңнелинде чамдык объектилер эрткен чылда ажыглалга кирип, ээлеринге хүлээттинген. Оларның санынга «Ленинчи орук» совхозта 25 оруннуг уруглар сады, «Кызыл тук» совхозта 25 олуттуг столовая болгаш оон-даа өске объектилер хамааржыр. Эрткен чылын ниитизи-биле 20 тудуг объектилери ажыглалга кирген болза, оларның 16-зы «эки» демдекке дужаалтынган. Ол дээрге тудуг-монтаж ажылдарының шынарының элээн экижип орарының херечизи-дир. Ниити кылдынган тудуг-монтаж ажылдарының шынары 1980 чылдың деңнелинден 3 хуу бедик.

Тудугжу бригадалар аразында күш-ажылчы маргылдаага идепкейлиг киришпишаан, ажылды организастаарының деңнилгелиг аргаларын ажыглап турган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырып, долу күжениишкин-биле ажылдап келген мурнакчылар бисте бар. Дуржулгалыг тудугжу Павел Бочкарёвтуң бригадазы чыл дургузунда дең-дески ажылдап келгеш, мурнакчыларның одуруунга удаа-дараа кирип, шаңнал-макталга төлептиг боон шылгарап келген. Эрткен чылдың планныг даалгазын 114,3 хуу күүсеткен бригада бо чылдың февраль айның күш-ажылчы үлүүн күүседип кирипкен. Кижи күжүн болгаш дериг-херекселдерни чогумчалыг ажыглап, тудуг материалдарының чарыгдалынга хумагалыг болуп келгенинден бир ажылчынга онаалтыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ортумаа-биле 130 хуу. П. Бочкарёвтуң тудугжулары «Кызыл тук» совхозта бызаа кажаазының тудуунда ажылдап турар.

Мурнакчыларның одуруунда Андрей Прошенковуң бригадазы база бар. Ук бригаданың тудугжулары ажылдың ажыктыг чорууп бедиткен. Бир кижиге онаалтыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 121 хуу болган. Эрткен чылдың планныг даалгаларын, социалистиг хүлээлгезин хуусаадан эрте, ажыр күүсеткен тудугжулар «Кызыл тук» совхозта ийи квартиралыг чуртталга бажыңын, «Совет Тыва» совхозта машина гаражын ажыглалга кийрер дээш, ол объектилерде тудуг-монтаж ажылдарын кылып турар.

1981 чылдың планныг даалгалары чамдык кол көргүзүглер талазы-биле күүсеттинмейн барган. Ону тодаргайлаарга мындыг: кол керээ-биле кылыр ажылдар 91,6 хуу, боттарывыс күжүвүс-биле — 95,1 хуу, чуртталга тудуун ажыглалга кийрери—100,6 хуу күүсеттинген. Алдынган хүлээлгелериниң чедир күүсеттинмейн барганының кол чылдагааннары — чамдык объектилерде бригадаларның ажылын багай организастааны, дериг-херекселдерниң, механизмнерниң чедишпези, оларның үрелиишкинге таваржып, апаа туруушкуннарны болдуруп турары, кадрларның ажылдан үнер-кирери ам-даа хөй, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң куду деңнели болгаш дилиг материалдарының, демир-бетон кылыгларының, конструкцияларның чедишпезинде. Багай шынарлыг, үрей кылдынган тудуг материалдарын катап эде кылырынга хөй үе-шак болгаш ажылчын күжү чарыгдаттынып, ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудулап, саадаашкыннарны болдуруп турар. Ооң-биле кады боттарывыстың баазавыстың күчү-шыдалы кошкак. Ынчан белеткээр участогувус херегсеттинизе чогуур дилиг материалдарының чүгле 30 хуузун хандырар аргалыг. Ооң күчү-шыдалын улгаттырар төлээде «Тыва көдээ тудуг» трестиң талазындан чаа дериг-херекселдерни, машина-техниканы бисте аңгылап бээри негеттинип келген.

Ажыктыг чорукту чедип алырда, кол күш—ажылчын кадрлар. Оларны ажылга быжыглаар, коллективке турумчудар дээш чамдык ажылдарны кылып келдивис. Чурттаар оран-сава-биле хандырылга багай эвес. Тус-тус объектилерде ажылчыннар чурттаар чылыг вагончиктерни тургускан болгаш чылдың үезинге таарыштыр кедер идик-хеп-биле тудугжуларны хандырып келген. КМК-ның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, местком кежигүннери тудуг объектилеринче үнүүшкүннерни кылып, ында ажылдап турар ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазын сонуурган турар.

1982 чылда коллективтиң мурнунда белен эвес сорулгалар салдынган. Эрткен чылда чедир кылбаан ажыл-херээвисти сайгарып, түңневишаан, ийиги чылды эки эгелеп, планныг онаалдаларга немей социалистиг хүлээлгелерни ап турар. Бо чылын керээ-биле 870 муң рубльдиң, боттарывыс күжүвүс-биле — 804 муң рубльдиң ажылдарын кылыр болгаш 1430 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга кийрери планда көрдүнген. Чылдың планныг даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин хүлээп алганывыста, ону күүседири бистиң хүлээлгевис, ынчангаш коллектив бир дем-биле шудургу ажылдаар.

В. САРАПУЛОВ,
№ 958 КМК-ның начальниги.

Техника септелгезинге—темп болгаш шынар

ГРАФИК ЁЗУГААР ЧОРУДАР

1982 чылдың часкы хову ажылдарынга Тес-Хем районнуң совхозтары 58 тракторну, 36 андазынны, 52 сеялканы болгаш өске-даа хөй санныг кожуг машиналарын септеп белеткеп алыр планныг. Техника септелгезин чорударынга эң-не таарымчалыг үе — дөрткү квартал болур. Ынчан механизаторлар өске ажылдардан элээн хостуг апаар. Оон аңгыда күскү чылыг үеде көдээ ажыл-агый машиналарын: плугларын, культиваторларны, андазыннарны, сеялкаларны тускай таарыштырган оран-сава чокка, даштыгаа ла септеп ап болур арга бар.

Эрткен чылдың дөрткү кварталының таарымчалыг байдалын совхозтар канчаар ажыглааныл? Районда ниитизи-биле техника септелгези кандыгыл? Ооң түңнелдеринден ап көөрге, техника септелгезиниң байдалы дүвүренчиг болуп артпышаан.

Кварталда чүгле тракторлар септээриниң планы күүсеттинген. Колдуунда ол көргүзүг «Чодураа» болгаш «Тес-Хем» совхозтарның база Сельхозтехниканың Самагалдай каттыжыышкынының тракторлар септелгезин бедик темпилиг чорутканының ачызы-биле чедип алдынган. Районга дөрткү кварталда септээн 22 тракторнуң 19-у үстүнде айыткан ийи совхоз кылган. «О. Шынаа» дөңгүп-ле үш трактор септээн. А «Кызыгаар» совхоз мырыңай чаңгыс-даа трактор септевээн. Бо ажыл-агый техника септелгезинче ам-даа кирбээн, септелге чорудар звенолар тургуспаан, ол хамаанчок бүгү техниканы кышкы кадагалалга безин тургуспаан. Совхозтуң удуртукчуларының болгаш специалистериниң ындыг маажым хөөнүнүң ужуру билдинмес.

Кандыг база чеже машина септээрин «Кызыгаар» совхозтуң кол инженери Валерий Соян билбес болуп турар. Сельхозтехниканың Самагалдай каттыжыышкынының отчёдундан алырга, «Кызыгаар» совхозка дөрткү кварталда 5 тракторну, бир автомашинаны ук каттыжыышкын септеп берген. Ону совхозтуң медээзинде шуут кирбээни хыналдадан илереэн. Ол ышкаш отчётта тодаргай эвес, карыштыктыг чүүлдер «Тес-Хем» болгаш «Чодураа» совхозтарда база бар. Чижээ, статистика отчёдундан алырга, совхозтар Сельхозтехниканың Самагалдай каттыжыышкынынга 13 тракторну септеткен дээн, а херек кырында каттыжыышкын 20-ни септээн болуп турар. Ындыг фактылар совхозтарның кол инженерлериниң септелгени контрольдавайн, ажылды ала чайгаарлаашкынче кийрип турарының херечизи-дир.

Районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылдың дөрткү кварталында 24 чүък машиназын септээр турган, оон 21-ни септээн. Бо талазы-биле «Тес-Хем» болгаш «О. Шынаа» совхозтар планын күүседипкилээн. «Чодураа» совхоз үш машинаны, а «Кызыгаар» — дөңгүп-ле чаңгысты септээн.

Ооң-биле чергелештир Сельхозтехниканың Самагалдай каттыжыышкыны автомашиналар болгаш комбайннар септээриниң дөрткү кварталда планын база күүсетпээнин демдеглезе чогуур. Ылаңгыя чаштырып суггарар машиналарны септеп белеткээриниң онаалдазын каттыжыышкын шуут үскен. Ол дөрткү кварталда совхозтарга чүгле 4 автомашина, бир комбайн септеп берген.

Комбайннарның болгаш өске-даа парын машиналарның дефектилээшкинин каттыжыышкынның специалистери боттары барып кылбаан. Комбайннарның септээр белдирлерин база агрегаттарын ажыл-агыйлар ол бүдүрүлгеге эккеп дужаавааn.

Септеп үндүрген техниканың шынарының багайынга хомудалдар Сельхозтехниканың Самагалдай каттыжыышкынының адрезинге хөйү-биле кээп турар. Ынчангаш чамдык таварылгаларда техниканы база катап септээр ужур таваржып турар. Ол ышкаш септелгени узамдыктырар чоруктар бар. Чижээ, «О. Шынаа» совхозтуң бир машиназын (ГАЗ-52) октябрьда хүлээп алгаш, чүгле декабрьда септеп дооскан. «Чодураа» совхозтан бир машинаны база ол хире үр септээн.

Септелгеден үнген машинаны хүлээп алыр комиссия тургуспаан. Оон ыңай магадылал талоннарын бербейн база септээн машинаны хүлээткен дугайында актыны кылбайн турар. Ындыг болганда, септелгениң шынарының дугайында кандыг чугаа турар боор?

Техника септээриниң керээлерин каттыжыышкын совхозтар-биле ам-даа чарып албаан. Ниитизи-биле Самагалдай каттыжыышкыны бо септелге сезонунга кончуг багай белеткенгенин демдеглээр херек. Септелге мастерскаазының одалга системазын октябрьда кылып эгелээш, чүгле декабрьда кээп доосканы. Ынчангаш аңаа септелге кылыры кончуг берге турган. Чүгле мастерскаалың ажылчыннарының карак кызыл шудургу чоруунуң ачызында план күүсеттинген. Автомобильдер септээр чер ам-даа шак дош, эжектер чондурар станок болгаш аккумулятор цеги ам-даа ажылдавайн турар.

Кожуг машиналарының септелгези чүгле «Тес-Хем» совхозта чүгээр. Ында хөрзүн болбаазырадыр машиналар колдуунда белен, сеялкалар септээриниң планы күүсеттинген.

Эрткен чылдың дөрткү кварталының таарымчалыг байдалдарын совхозтарның болгаш Самагалдай каттыжыышкынының инженер-техниктиг ажылдакчыларының болур-чогууру-биле ажыглаап шыдаваанының база септелге ажылын багай организастаарынының ужурундан көдээ ажыл-агый машиналарының хөй кезиин бо чылдың бирги кварталында септээр апарган. Ынчангаш септелге ажылынга улуг күжениишкин негеттинип турар. Чижээ, ажыл-агыйлар часкы тарылгага чедир ам-даа 36 тракторну, 41 чүък машиназын, 16 андазынны, 40 сеялканы септеп белеткээр ужурлуг. Ажылдың хемчээлиниң улуу оон тодаргай-дыр. Ам техника септелгезин график ёзугаар, дүрген темпилиг, шынарлыг чорудары эргежок чугула.

К. ЛАПЧАА,
инженер.
Тес-Хем район.

Хүнүң медээлери

ОЛЧА АРБЫДААН

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң шээр малы оолдап турар. Малчыннарның олчазы хүн бүрү арбыдап турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны С. Хомушкунуң котанында төрээн 174 хойдан 176 хураган, М. Хомушкунуунда 256 хойдан 260 хураган алдынган. Ол ышкаш хойжулар К. Донгактың, О. Хомушкунуң коданнарында төрээн хойларның хураганнары менди.

Хураганнар ажаарынга сакманчылар улуг үлүүн кирип турар. Оларның ылаңгыя Каратаан Хомушку, Дээкмаа Хомушку 90, 84 хураганнарны Көк-кыс Хомушку, Серҗимаа Хомушку, коммунистер Хаак Саая, Матпадак Хомушку 65-65 хураганнарны онча-менди эки доруктуруп турар.

А. ЕВРОП.

КУРЛАВЫРГА

Өвүр районда «Ак-Чыраа» совхозтуң мал чемнери белеткээр бригадазы белеткеттинген мал чемнеринге немей курлавыр тургузары-биле хымыргыышы кезилдезинче организастыг кирген. Бригада ажылдап эгелээнден бээр бо хүннерге чедир 300 тонна ажыг хымыргыышты кезип белеткээн.

Мал чемиин белеткекчилери 1500 тонна хымыргыышты мал чеминге белеткээр планныг. Ажылдың баштайгы үезиниң темпизин болгаш шынарын барымдаалап көөрге, олар планныг даалгазын ажыр күүседириниң аргалары бар.

Бригадада механизаторларның аразында шалыпчы ажылдап турарлар эвээш эвес. Чүгле Апай-оол Түлүштүң безин көргүзүүн алырга, ол хүн нормазын 140—150 хуу күүседип турар.

Бистиң корр.

БЫЖЫГ БОЛГАШ ИДЕГЕЛДИГ

УКРАИН ССР. Славянск хоорайда бүгү-эвилелдиң «Электросетьизоляция» каттыжыышкынның тускай конструктор-технология бюрозунуң шенекчилеринге чаңнык «ажылчын чепсек-херексел» болуп турар. Ында электри дамчыдылгазының улуг вольтулуг шугумнарының изоляторларын кылып, шенеп турар.

Сөөлгү үеде үлетпүрге бүдүрүп эгелээри-биле полимер материалдардан чиик изоляторларны, 1500 киловольт күжениишкинниг доктаамал токту дамчыдарынга, а ол ышкаш өскерлир токту эң ырак хемчээлге дамчыдарының шугумнарынга изоляторларны бүдүрүлгелерге дамчыдып берген.

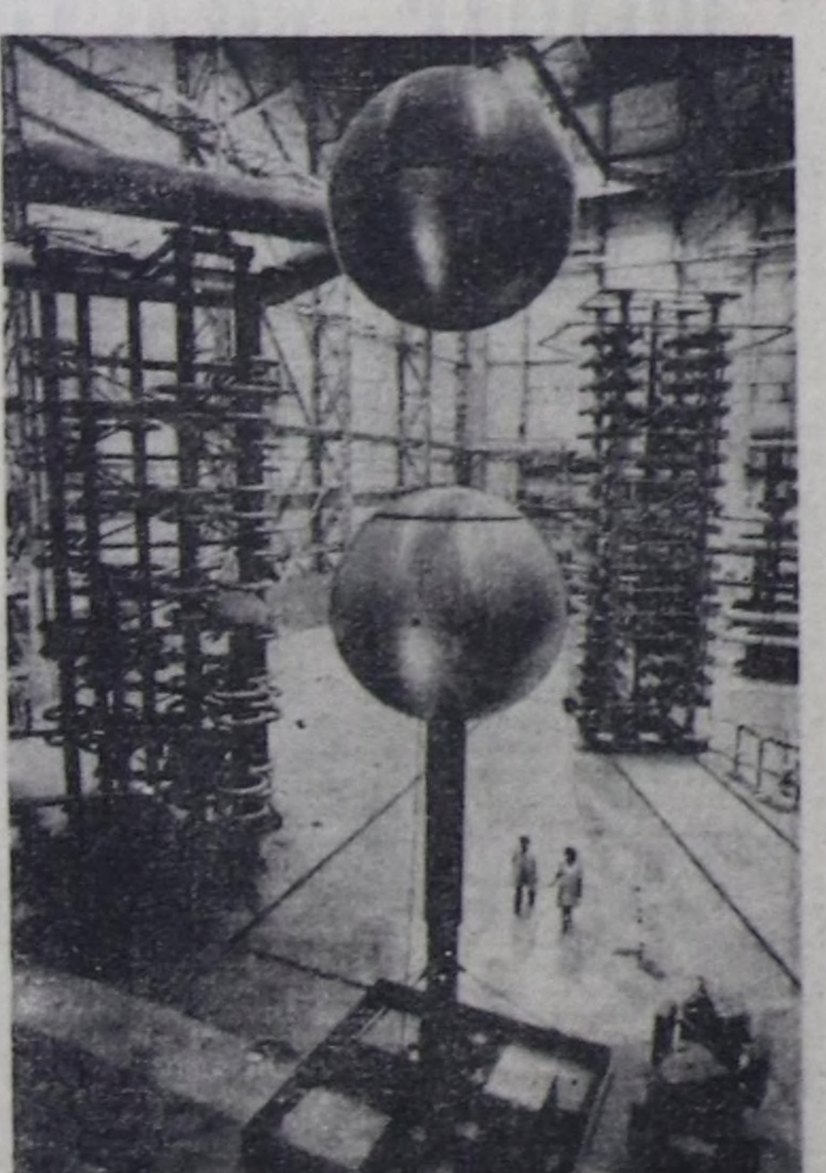

ЧУРУКТА: улуг вольтуга ажылдаар изоляторларны шенээр лабораторияларның бирээзинде.

**Л. САМСОНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникалы.**

КИЖИЛЕРНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Пес-таавы болгаш чиик үлетпүр ажылчыннарының профэвилелиниң январь 14-те Москвага доозулган XI съездизиниң делегаттарының кол ла кичээнгей салган айтырыглары бүдүрүлгени улам сайзыраңгайжыдары, улустуң херегл ел барааннарының шынарын бедидери болган.

Партия болгаш Совет чазак массалыг херегледилге барааннарын кылып үндүрериниң [illegible] тизин калбартыры шынарын экижидери бирги чергелиг ужур-дузалыг сорулга боор турарын айытканын профэвилелиниң ТК-зының отчёт илеткелинде болгаш санал-оналдарда демдеглеттинген. Адырны хөгжүдеринге хөй акша-хөреңгини тускайлаан.

Делегаттар шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, алырны улам-на ажыктыг болдурарының курдавыраарынче улуг кичээнгей салганнар. Чиик үлетпүр ам-даа совет улустуң мурнунда улуг өрелиг боор турарын база айыткаңнар.

1982 чылдың болгаш бүгү беш чылдың планнарын долдур болгаш ажыр күүседиринче күш-ажылчы коллективтерни мобилизастаары эң чугула сорулга кылдыр салдынган.

Съездиниң ажылынга СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов киришкен.

Профэвилелиниң Төп Комитединиң чаа составы, ревизия комиссиязы, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң делегаттары соңгуткан.

Болуп эрткен пленумга профэвилелиниң ТК-зының даргазынга М. Г. Долженкова база катап соңгуткан.

(СЭТА).

ПРОПАГАНДИСТЕРГЕ ШАҢНАЛДАР

Марксизм-ленинизмни болгаш СЭКП-ниң политиказын пропагандалаар талазы-биле хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш пропагандистерни Ленинчи хүндүлел бижик болгаш стол кырының медалы-биле шаңнаарының чурумунуң дугайында айтырыны СЭКП ТК чугаалажып көрген.

Пропаганда ажылын 10 чылдан эвээш эвес үе шиитиңде кылып, партийжи өөредилгениң бедик шынарын база үре-түңнелдиин чедип ап, дыңнакчыларның коммунистиг идейлиг чорууп, амыдыралчы идепкейлиг туружун хевирлээринге чедиишкинниг идиг кылып турар пропагандистерни болгаш консультантыларны, политчырыдыышкын бажыңнарының болгаш кабинеттериниң ажылдакчыларын Ленинчи хүндүлел бижик болгаш стол кырының медалы-биле шаңнаар.

Шаңнал дугайында шиитпирни эвилелдешкен республикаларның ТК-лары (областар чок черлерге), партия крайкомнары, обкомнары хүлээп алыр.

СИГЕН, СУЛА-БИЛЕ

Ниитиниң малын кыштан хүр чыл ажырар талазы-биле «Саян» болгаш «Алдан-Маадыр» совхозтарның малчыннарының кыйгырыын Мөнгүн-Тайгада «Мөген-Бүрен» совхозтуң хойжулары деткивишаан, аңаа харыы кылдыр боттуг ажылдары чорудуп турар. Ажыл-агыйда хой оолдаашкыны эгелээн. Ниитизи-биле беш чүс ажыг хой оолдаан, оларның чаш төлү онча-менди доругуп турар. Совхозтуң дирекциязы болгаш комсомол комитеди баштайгы хүннерде он ажыг сакманчыларны хой оолдап эгелээн коданнарже чорутткан.

Тоолайтының 3 дугаар хойжу бригадазында 250 ажыг хой оолдаан. Эрткен чылын бригадага социалистиг чарыштың тиилекчизи болган Хүлер-оол Иргитович Ымының коданында малдың кышкы байдалы кончуг эки. Ооң хою база төрүп эгелей берген. Баштайгы хүннерде 90 хой оолдаан, оон 92 хураганны алган. Чаш хураганны өг-бүлениң херээжен ээзи Боракыс Михайловна Иргит эки ажаап, карактап, оларны шынарлыг сиген, көк-сула-биле чемгерип турар. Малчынның кыштаанда чеди тонна сиген бар.

Аныяк хойжулар Галина Иргит, Эмер-оол Доржу оларның коданнарында 95-тен 100 чедир хой оолдаан. Малдың чаш төлү онча-менди доругуп турар.

Суг соортур беш машина кыштагларга үзүктел чок чедип турар. Автомагазинниң чолаачы-садыгжызы Иргит Хүлер-оол хойжуларның доктаамал болгаш күзенчиг аалчызы.

К. МААДЫ.

АЖЫЛЫН ҮНЕЛЭЭШ

Баян-Колдуң Терек-Бажы делгем одар-белчиирлиг чер деп шагда-ла билир кижи мен. Ынаар баалык ажарга-ла хойжулар кожа-кожа кыштаар. Дөп кырынга машиналыг үнүп кээривиске, улуг кыштаг көстүп келди. Бажыңның хоолайындан үнген ыш дээрже дүргектелип үнүп тур. Аалдың адаа талазында каташкак-каташкак мээстерде, даады-ла ак хой хар-биле өңнежип, таваар оъттап чорлар. Оларның кедезинде хоор-сарыг аът мунган малчын хойларын шууштурбайн, оожум кадарып чорлар.

Аалга кээривиске бежен хар ажа берген хире, ынчалза-даа адак-бышкаа чиик, чазык чаңныг херээжен бисти эптиг ээлдээ-биле уткуп алгаш, бажыңче кирерин чалады. Бистиң-биле кады чораан «Х Улуг хурал» совхозта партия комитединиң секретары Дуктуг-оол Маныяевич Монгуш мынча дей-дир:

— Бо дээрге бистиң мурнакчы хойжуларывыстың бирээзи Николай Чалдыгбаевич Мандын-оолдуң аалы-дыр. Ооңуң херээжен ээзин Серенмаа Лопсановна Ховалыг дээр.

Хүн барыын чүкте тайгасыннар ындынче чаа-ла ажытталып бар чыдырда, кодан хой аалче шууруп кирди. Олар коданга кел сал-ла, демир деспилерге кудуп каан чылыг сугда үңмерлежи бердилер. Николай Чалдыгбаевич бажыңынга келгеш, бистер-биле амыр-мендизин солушкаш, чылыктыр шайлап олурда, ажыл-ижин сонуурган, сеткил хандыр хөөрештивис.

Ол Баян-Колдуң делгемнеринге 13 чылдың иштинде хой малдап, шаңнал-макталдыг ажылдап чоруур болду. Ооң көргүзүглери чыл бүрүде бедип орар. Николай Чалдыгбаевич ажыл-иштиң хыйн тыва берген. Сөөлгү каш чылдарда чүс хойга онаалтыр 95-тен 104 чедир хураганны өстүрүп, арбын дүкту ап келген. Бедик көргүзүгнү чедип алырынга өг-бүлениң херээжен ээзи Серенмаа Лопсановнаның киириштирип келген үлүү улуг. Ол чаш хураганны өстүрүп, ажаарынга ёзулуг-ла мергежээн. Кажан хой кидин түлүктеп оолдай бергенде, Серенмаа Лопсановна олут-чыдын-даа чок, уйгу-дыжын-даа уттуптар. Ажыл-ишчи буянның ие 4 муң 600 ажыг хураганны сакманчылар-биле кады өстүрүп доруктурган. Ол дээрге бичежек хойжу бригаданың кадарган малы-дыр.

Николай Чалдыгбаевич 1981 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, бедик көргүзүглерни чедип алган. Ынчангаш мурнакчы аныяк хойжулар Николай Нанықпан, Михаил Хүрбээ олар-биле кады Москвада ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге баар халас путёвка-биле шаңнаткан.

— Москва чедип деп чүве шынап-ла магалыг чорду. Көрбээн, сонуургаваан чүвевис чок. Кызыл шөлге барган, улуг баштыңчывыс Владимир Ильич Ленинниң Мавзолейин көрдүвүс. Оон ыңай делгелгеге барып чүнү көрбедивис дээр. Кайгамчык мал-маган-даа, эртем-техника-даа ында чүве-дир. Ындыг солун чүве көөр боор мен деп кажан-даа бодавайн чораан мен. Бөдүүн совет кижилер дээш, партия болгаш күрүнениң ада сагыш салыышкыны дээш өөрүп четтиргенимни илередип орар кижи-дир мен. Назы-харым дөгүп, алдан чоокшулай берзимзе-даа, моон соңгаар оон-даа артык ажылдаар күзел-соруктуг мен — деп, ол өөрүшкүлүг чугаалап орар.

Мурнакчы хойжу он бирги беш чылдың бирги чылында чүс хойга онаалтыр 104 хураган ап, хойдан-на 2 кг 300 грамм дүк алыр планын 2 кг 600 грамм кылдыр күүсеткен. Хойжулар боттарының өг-бүлезиниң кужу-биле 11 тонна сигенни белеткээш, ону кыштаанга чедирип алган.

А. САРЫГЛАР.
Кызыл район.

Дыштерден медээлер

НАЦИОНАЛ КАМГАЛАНЫЫШКЫННЫҢ ШЕРИГ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫ

ВАРШАВА. Национал камгаланыышкынның Шериг чөвүлелиниң хуралы армия генералы В. Ярузельскийниң даргалааны-биле Варшавага болуп эрткенин ПАП агентство дыңнаткан. Чурттуң янзы-бүрү бүдүрүлгелериниң ажылчыннары — Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының кежигүннери, партия кежигүнү эвестер, профэвилел кежигүннери ол хуралга олуруушкан.

Национал камгаланыышкынның Шериг чөвүлелиниң кежигүннери чуртка ниитилел-политиктиг байдалды, ПУР-нуң чепсектиг күштериниң шериг байдалының үезинде ажыл-чорудулгазын ужуражыышкынның киржикчилеринге тапыштырган. Чалаткан ажылчыннарның иштинден 20 ажыг кижи хуралга санал берген.

Национал камгаланыышкынның Шериг чөвүлелиниң даргазы В. Ярузельский хуралга чүве чугаалаан.

КОНТРРЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭЗИ

МАНАГУА. Чурттуң найысылалында «Пренса» солуннуң камгалалы чепсектиг өнчүк-чөңгээни кылган түңнелинде үш кижи аар балыглатканын Никарагуаның Нуэва агентствозу дыңнаткан.

Чуртта деңнилгелиг чаартылгаларның дугайында шын эвес медээлерни парлаарын сокадырын солуннуң удуртулгазындан шыңгыы негээн массалыг чыскаал ол парлалга органының бажыңының чанынга болган үеде ооң киржикчилерин «Пренса» солуннуң чепсектиг камгалакчылары боолаан. Балыглатканнарның аразында — Никарагуаның телевидениезиниң операторы база бар.

Ол болуушкуннуң үезинде чурттуң найысылалының полициязы аңаа чедип келген болгаш боо-чепсээн дужаап бээрин «Пренсаның» камгалалындан негээн. Ук негелдени күүсетпес боорга, полиция солуннуң бажыңын ээлепкен болгаш аңаа турган чепсектиг дөрт кижини тудуп хоругдаан.

АСКТП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ДАМАСК. Араб Социалистиг катап тургузуушкун партиязының (АСКТП) Төп Комитединиң пленуму бодунуң ажылын доосган. Партияның Чиигине секретары, Сирияның президентизи Х. Асад пленумнуң хуралын даргалаан.

1982 чылда чурттуң күрүне бюджединиң төлевилелин болгаш өске-даа айтырыгларны пленумга чугаалажып көрген. Күрүне секторунуң бүдүрүлгелеринге камналга чурумун күштелдиреринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче угланган шиитпирлерни хүлээп алган.

Президент Х. Асад пленумга чүве чугаалаан болгаш Чоокку Чөөн чүкте байдалга доктааган. Израильге өжелеткен араб девискээрлерни, ооң иштинде Голан бедиктерин хостаар дээш бүгү күжениишкиннерни кылырынга Сирияның улузунуң бүрүн шиитпирлиин ол онзалап демдеглээн.

САЛЬВАДОРДА ТУЛЧУУШКУННАР

САН-ХОСЕ. Фашистиг хунтаның шериглеринге удур беш шак дургузунда үргүлчүлээн кадыг-дошкун тулчуушкунунуң сөөлүнде Морасан департаментиде чурттакчылыг Хокоаитике болгаш Коринто деп черлерни партизаннар ээлеп алган. Ол тулчуушкунга хунтаның хөй шериглерин болгаш офицерлерин өлүрген. Дайзынның хөй шериг чепсээн болгаш техниказын партизаннар хунаап алган.

Чурттуң найысылалындан 130 километр черде Сан-Мигель хоорайның районунда кадыг-дошкун тулчуушкуннар база эгелээн.

АНГОЛАНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ПАРИЖ. Англияның девискээринге хөлезиленикчи шериглерни белеткээрин болгаш ооң соонда оларны Анголага удур ыдалаарын доп-дораан соксадырын Ангола Улус Республиканың чазаа Лондондан шыңгыы негээн.

Анголаның девискээринче чепсектиг шургуп кирип келгеш, туттурган кижилерни хоойлу ёзугаар эң-не шыңгыы ялалаарын Анголаның эрге-чагырганы сагындырган.

ТАНЮГ АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

БЕЛГРАД. Албанияда байдал дугайында дыңнадыгны ТАНЮГ агентство дамчыткан. Энвер Ходжаның чоок кижизи болуп чораан Албанияның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Шеху эрткен чылдың декабрь 18-те бодунуң амы-тынынга четтинген дээр тускай медээниң шын эвезин ТАНЮГ агентствозунуң дыңнадыында демдеглээн. Албанияның дээди удуртулгазында чидиг чөрулдээниң түңнелинде Шеху өлүрткен болуп турар.

(СЭТА).

Национально-краеведческий отдел

Школа болгаш амыдырал

ШЫНАР БОЛГАШ ДЭЭШТИГ ЧОРУК ДЭЭШ

СЭКП-ның XXVI съездизинден улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының мурнунга өөредилге-кижизидилге чорудулгазын улам сайзырангайжыдар чугула сорулганы салган. Бүгү-ниити ортумак өөредилгени боттандырарының, мөзү-шынар кижизидилгезиниң, күш-ажыл өөредилгезин организастаарының айтырыглары онза чугула болуп турары билдингир.

Найысылалдың башкылар коллективтери үстүнде айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле улуг ажылдарны боттандырып чорудуп турарлар. Бирги чартык чылда хоорайның школаларының өөредилге деңнели 98,6 хуу болган, барык тос муң чыгам школачыларның 39 хуузу 4—5 демдектерге өөренип турар. Хоорайның № 1, 7, 8, 14 школаларында школачыларның өөредилгезиниң деңнели элээн турум болгаш бедик болганын демдеглээр ужурлуг. Бирги чартык чылда школаларның удуртулгазы, партия организациялары, кижизидилге ажылының организакчылары, комсомол, пионер организациялары политиктиг ажылды элээн идепкейжиткеннер.

Өөредилге - кижизидилге ажылының кол-ла утка-шынары уругларны амыдыралчы идепкейлиг турушка, марксистчи-ленинчи мировоззрениеге, Төрээн чуртунга ханы бердинген, күш-ажылды хүндүткел-биле көөр чорукка кижизидеринче угланган. Партияның XXVI съездизиниң материалдарын өөрениринче ханы сагыш салдынган. В. И. Ленинниң ажыл-чорудулгазының болгаш амыдыралының үлегер-чижээнге кижизидилге ажылы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң чогаалдарын өөренири база көскү черни ээлеп турар.

Өөредилгениң түңнели үргүле кичээл-биле, өөреникчи материалды канчаар шиңгээдип алганы-биле кызыгаарланмас дээрзи билдингир. Коммунистиг бүзүреддиг чорукка, амыдыралчы болгаш хамааты идепкейлиг турушка, күш-ажылчы херектерге киржилгеге өөреникчиниң чедип алган билиглери үндезин бааза болган турар ужурлуг.

Школачыларның күш-ажылга белеткели болгаш профуглалыышкын талазы-биле ажылды № 3, 4, 11, 15 школаларда, школа-интернатта эки чорудуп турар. Алды муң ажыг үстүкү классчылар өөредилге-бүдүрүлге комбинадында, өөредилге мастерскаяларында чыл бүрү өөренип, күш-ажылчы чаңчылдарны шиңгээдип ап турарлар. Комбинатта тудуг талазы-биле бөлүктерни база организастаан. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан школачыларның күш-ажылчы каттыжышкыннарының Бүгү-эвилел слёдунга (бо чылдың июнь 27—30-де Казах ССР-ниң Целиноград обласка болур) киржири дээш чарыш ам калбарган.

Бүгү-ниити өөредилгениң социал улуг ужур-дузалыг чорууп школа коммунистиг кижизидилгени комплекстиг ёзу-биле шиитпирлеп тура азы өөредилгени болгаш күш-ажылга белеткелди, идейлиг болгаш мөзү-шынар кижизидилгезин ханы харылзаалыг чорудуп тура чедип алыр. Хоорайның № 2, 3, 4, 14 школаларында ленинчи зачёттарны бедик идей-политиктиг деңнелде эрттирип турар. Чамдык школаларда ниитилел-политиктиг номчулгалар база эртип турар. Ленинчи музейлер, өрээлдер, күш-ажылчы болгаш дайынчы алдарның залдары кижизидилге ажылынга улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Кызылдың № 4 школазының өөреникчилер болгаш башкылар коллективиниң күжү-биле ленинчи чагыгларны боттандырар талазы-биле партияның ажыл-чорудулгазының, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң дугайында солун материал чыгдынган. Ол-ла школаның күш-ажылчы алдар өрээлинде школага хамаарыжыр девискээрниң мурнакчы бүдүрүлгечилериниң — уругларның ада-иелериниң, школаның шефчи бүдүрүлгелериниң мурнакчыларының чуруктары чыгдынган. Сураглыг чогаалчы, партия, күрүне ажылдакчызы Салчак Токаның 80 харлаанын таварыштыр аңгы-аңгы бөлүктерлиг музейни база ажыткан. Тыва дугайында байлак, солун материалдар ында кирген, ында экскурсияларны организастап турар.

Школаларның партия, комсомол, пионер организацияларының митингилер, шугум чыскаалдары, фестивальдар, чыыштар, интернационалчы клубтар, политинформациялар ышкаш массалыг пропагандалының хевирлерин база ажыглап турар. Политинформацияны № 2, 3, 4, 11 школаларда багай эвес организастаан.

1981—1982 өөредилге чылының бирги чартыында өөредилге-кижизидилге ажылынга эки көргүзүглерлиг болган мурнакчы башкылар хоорайның школаларында база эвээш эвес. № 1 школада С. А. Стремоусова, № 4 школада Л. Г. Петракова, № 3 школада А. К. Монгуш, № 2 школада Б. Т. Сагаан-оол, № 15 школада К. И. Ярославцева ышкаш башкы ажылының мастерлеринге чоргаарланыр бис. Башкының ажылының мергежилиниң ак сеткилдииниң ёзулуг үнези — ооң өөреникчилериниң ханы, быжыг билиглии, политиктиг медерелдиг чоруу, хөй-ниити идепкейи болур.

Өөредилгеден аңгыда, хөй талалыг класстан дашкаар ажылдарны сапаваска, хоорайның болгаш республиканың хөй-ниити амыдыралында идепкейлиг киржип, боттарының хууда үлегер-чижээ-биле школачыларны төлептиг кижизидип турар башкылар кончуг хөй. Республиканың Дээди Совединиң депутады Л. Г. Петракова, хоорай Совединиң депутаттары Ф. Н. Дубатова, И. А. Мистрюкова дээш өскелери-даа адап болур. № 11 школаның партия организациязының секретары Ф. Н. Зябрева, № 1 школада Н. Ф. Штеповская, школа-интернатта Р. И. Бiче-оол, «Билиг» ниитилелиниң идепкейлиг лекторлары Г. Д. Камзалакова, А. П. Сухомлинова ышкаш башкыларның аттарын хүндүткел-биле адап турар бис.

Кызыл хоорайның школа коллективтериниң ажылында чамдык эки чүүлдер-биле чергелештир кошкак талалар база бар болуп артпышаан. Башкы кадрларның аразында ажыл-херээнге харысалга чок, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарынче сагыш салбас, кичээлдерге бүгү талалыг белеткенмес, ёзу барымдаалап ажылдап турарлар база бар. Ниити билиг школаларының тос муң чыгам өөреникчилеринден 127 өөреникчи багай демдектерлиг өөренген. № 2 школада—14, № 3 школада—20, № 11 школада—15, № 15 школада—14, а школа-интернатта 483 өөреникчиден 28 кижи багай өөренген. Үстүкү классчылардан он кижи, эге класстардан 42 кижи багай өөренген, а ыңчаарга 4—8 класстардан 75 өөреникчи багай демдек алган. № 2 школада, школа-интернатта уругларның билиини шынары бедивейн турар. Үстүнде четпестерни чайладырынче школаларның удуртулгазы, ылаңгыя партия организациялары, онза кичээнгейни салыры чугула.

Кижизидилге ажылынга дээштиг чорукту болгаш ооң шынарының бедик деңнелин чедип алыры негеттинип турар. Хоорөно, школа коллективтери класстан дашкаар кижизидилге ажылының организакчыларының ролюн бедидери, оларның инициативазын, бот-башкартынар чоруун сайзырадыры, ол ышкаш кижизидилге ажылынга хөй-ниити организацияларын, школадан өске албан черлерин, өөреникчилерниң бот-башкартынылгазын чогумчалыг ажыглаары чугула.

Кем-херек үүлгедиишкиннери-биле демиселди күштелдирер талазы-биле СЭКП обкомунуң IV пленумунуң, партия хооркомунуң үшкү пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле школа сапында тускай хемчеглерни ажылдап кылган. Ону боттандырар талазы-биле тускай ажылдарны бир дем-биле чорудуп турар бис. № 15, 10 дээш өске-даа чамдык школа коллективтери, оларның удуртулгазы, ында партия болгаш өске-даа организациялары кижизидилге ажылын кошкаткаңындан школачылар ортузунда корум-чурум үрээшкиннери бар.

Школачылар ортузунга профилактика ажылын чорудуп турарының талазы-биле № 14 школаның дуржулгазын хоорайның школаларының партия организацияларының секретарьларының семинарынга чугаалашкан бис.

Шак ындыг ажылды бо школада кандыг-бир тускай кампания ышкаш эвес, харын бүгү угланыышкыннарга шуптузу өөреникчилер-биле өөредилге-кижизидилге ажылын доктаамал күштелдирери кылдыр көрүп турар. Аңаа үндезилээш, берге кижизидилгелиг элээдилерже онза кичээнгей салдынган. Эрге-хоойлу темазынга лекция, беседаларже кичээнгей улуг. «Шуптузу дээш харысалгалыг» деп клубтуң ажылы солун. «Аныяктар болгаш хоойлу», «Кижи болгаш хоойлу» деп стендилерни доктаамал чаартып турар. Бүгү-ле ажылдарга өөреникчилерниң бедик идепкейлиг чоруу чедип алдынган. Шефтер-биле харылзаа быжыг. Уругларның хостуг үезин эрттирериңче сагыш салдынган. Школаның директору, партия организациязы башкылар коллективин болур-чогууру-биле удуртуп, чогаадыкчы, мораль-психологтуг климатты тургузуп алганы, коллективтиң кижи бүрүзү ниити ажыл-херек дээш ханы сонуургалдыг чоруу школаның эки өөредилге-кижизидилге ажылының үндезини болган.

Эрге-хоойлу кижизидилгези хөй талалыг ажыл болур. Ук ажыл ада-иелер болгаш уруглар-биле ийи-чаңгыс удаа азы ында-хаан эрттирип каар хемчеглер-биле кызыгаарлаттынмас. Ажылды доктаамал болгаш бүгү өөредилге-кижизидилге ажылы-биле кады чорудары чугула. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кижизидилге ажылының кандыг-даа хевиринге дээштиг чорукту болгаш шынарны чедип алыр болза, ниити ажыл-херекке чедиишкин ылап-ла турар. Класстан, школадан дашкаар хемчег бүрүзү ханы ужур-уткалыг, идейлиг угланыышкынныг болуру чедип алыр.

Он бирги беш чылдың ийиги чылы онзагай чыл. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы, комсомолдуң ээлчеглиг съезди, пионерияның 60 чылы дээш өске-даа политиктиг чүүла болуушкуннар школаларның өөредилге-кижизидилге ажылының үндезини болур ужурлуг.

Г. МОНГУШ,
СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары.

КИЧЭЭНГЕЙНИ—ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫРЫНЧЕ

Партия-ажыл-агый активиниң хуралындан

Республиканың Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң коллективи 1981 чылда күжениишкинниг ажылдааш, планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин кол көргүзүглер талазы-биле чедиишкинниг боттандырган. Пландан ажыр 76 муң рубльге коммунал ачы-дузазын чедирген. Амыдырал хандырылга ачы-дуза көргүзери ниитизи-биле планнаттынгындан 5 хуу ажыр күүсеттинген. Пландан ажыр 263 муң рубльдиң арыг орулгазын алган.

Министерствонуң бүдүрүлгелеринден планныг онаалдаларын ажыр күүседип, эки ажылдап келген коллективтер хөй. «Водоканал», «Тувгаз», «Тувкоммунэнерго» эргелелдериниң коллективтери планныг онаалдаларын күүсеткен. Мурнакчыларның аразынга «Водоканал» эргелелиниң Бай-Хаак участогундан бригадир И. А. Кирдяшевти, Кызылдың суг дамчыдылгазының участогундан Н. Е. Качурну, машинист М. А. Буяновану, слесарь Л. П. Герасимовту, Чаа Шагаан-Арыг участогундан мастер В. Г. Верещагинни хуралга адаан.

Районнарда чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелдери (Самагалдайныындан аңгыда) шуптузу планныг онаалдаларын күүсеткен.

Ыңчалза-даа ниити эки көргүзүглерниң артында четпестер, чедир кылдынмаан ажылдар барын министр илеткелинде айыткан. Кызылдың, Туранның, Самагалдайның эргелелдериниң четпес ажылдаанындан ында чунар-бажыңнар, хеп чуур черлер 8,5 муң рубльдиң орулгазын чедир бербээн.

Объект, котельная бүрүзүнүң кышка белеткелиниң дугайында тускай актыны тургускаш хүлээп алыр дугайында Коммунал ажыл-агый министерствозунуң дужаалы турбуже, чамдык эргелелдер ону күүсетпээн. Шагаан-Арыгда, Каа-Хем суурда, Хандагайтыда чунар-бажыңнарның котельнаяларынга септелгени кылбааныңдан бо кыштың эгезинде-ле үрелиш тургулаан.

Кызылдың чунар-бажыңчапрачечная комбинады багай ажылдаан. Чунар-бажыңнарның септелгезин чылдан чылче чорутпайн келген. № 2 чунар-бажыңның септелгезиниң үезинде хөй үрей кылынышкынны болдурганы болгаш кылдынган ажылдың хемчээлин ковудедир тудуп бижээни илерээн.

Коммунал ажыл-агый эргелелдери чоңга ачы-дуза көргүзериниң шынарын бедидерин чедип албайн турар. Бедик разряд тывсыр болур чаңгыс-даа чунар-бажың республикада чок. Гостиницаларда база байдал ындыг. Ооң уламындан карыылгалыг ажылдап турар бүдүрүлгелерниң саны эвээжевейн турар.

Туранда, Бай-Хаакта, Самагалдайда, Хандагайтыда гостиницаларның разрядын бедидерин чедип ап болур турган. Аңаа хөй эвес ажылдарны кылыры кердүнген: душтарны ниитиин туалеттерни тургузар, мебельди септээр, чаартыр ажылдар кылдынмаан. Гостиницаларның ниити хирлиг, клиентилерни хандырары четпес. Гостиницаларда телевизор, радиорепродуктор чок, номерлерде хеп аштаар херекселдер, сава чок боор.

Чуртталга фондузунуң ажыглалында дыка хөй ажылдар чедир кылдынмайн турарын илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа чугаалаан. Капитал септелгеге көрдүнген акша-хөреңгини үүрмек септелгеже үндүрүп турарындан районнарда-даа, Кызылда-даа чамдык бажыңнарга 20-25 чыл дургузунда капитал септелге кылдынмайн келген. Кызылдың № 19, 24, 26, 12 болгаш 2 дугаар чуртталга кварталдарында база Туранда инженер четкилер эргижирээн.

Чуртталга фондузунуң ажыглал трезинде база бажыңнар эргелелдеринде бүдүрүлге баазазы чогу ажылга берге байдалды болдуруп турар. Трестиң-даа, эргелелдиң-даа эргезинде эвээш сапныг бызанчылар, чазаныкчылар бар. Ол күш-биле улуг хемчээлдиг септелге ажылдарын кылып чорударының аргазы чок, күш чедишпес болуп турар. Ыңчангаш капитал септелгеге көрдүнген акша-хөреңгини шиңгээдип алыры болдунмас.

«Тувгаз», «Тувкоммунэнерго», «Водоканал» эргелелдериниң ажылында база чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар барын айтыр апаар. Чонну газ-биле хандырарында үзүктелиишкиннер болуп турар. Электри дамчыдылгазының шугумнарынга үрелиишкиннер таваржырындан херэглекчилерни энергия-биле хандырарының шынары баксырап турар.

Республиканың хоорай, суурларының чаагайжыдылгазы чугула айтырыгларның бирээзи. 1981 чылда чаагайжыдылгага 4036 муң рубль чарыгдаттынган.

Сөөлгү беш чылда республиканың хоорайларында, суурларында 32 гектар ажыг газоннар, скверлер, ооң иштинде Кызылда 11,3 гада кылдынган. Найысылалда ниитизи-биле ногаанчыткан девискээр 1039 га чедип турар. Ыңчангаш республикада бир чурттакчыга 5,8 дөрбелчин метр ногаанчыткан черлер онаажыр.

Оон аңгыда 1981 чылда дыка хөй оруктарны, тротуарларны туткан болгаш капитал септелгезин чоруткан, 25 муң ажыг ыяштарны олурткан.

Чаагайжыдылга талазы-биле хөй ажылдар кылдынган. Ыңчалза-даа чедир кылдынмайн турар ажылдар хөйүн илеткелчи демдеглээн. Кудумчуларның, оруктарның хөй кезииниң ниити байдалы, чурттакчылыг суурларның арыгшевери кончуг куду деңнелде. Кудумчуларга янзы-бүрү бок-хир оваалаңы берген чыдары эвээш эвес таваржыр. Чагылдарда лампалар четче эвезиндеп кудумчуларны чырытканы кончуг багай.

Тараан ыяштарның суггарылгазы багай, оларның хөй кезии курган турар, мал-маган ыяштарны чаза базып, үреп турар. Районнарда чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелдеринге берип каан КО-705 марканың суггарылга машиналары чедир ажылдавайн турар болгаш эки-ле дизе чүгле чаңгыс ээлчегде ажылдап турар.

Чаагайжыдылгага тускайлаан акша-хөреңгини өскээр чарыгдаары эвээш эвес. Чаа-Хөл, Кызыл, Бай-Тайга районнарга ындыг таварылгалар тургулаан.

Чуртталга фондузунуң ажыглал трезиниң эргелекчизи А. С. Догур-оол саналынга трестиң эргезинде чуртталга шөлүнүң хемчээли чылдан чылче немежип, 1980 чылда 234 муң дөрбелчин метр турган болза, 1982 чылдың эгезинде 350 муң дөрбелчин метр чедип турарын чугаалаан. Капитал-даа, үүрмек-даа септелгени чорударынга материалдар, ажылчын күш чедишпес. Ыңчалза-даа ажылды экижидерниң арга-хемчеглерин алыры негеттинип турарын болгаш бо чылын септелге ажылдары чорудар бир бригаданы, а чуртталга бажыңнарының чоогунда девискээрлерге аңгы-аңгы дворниктер ажылдап турган болза, оларны база бригадалар кылдыр тургускулаарын ол тайылбырлаан. «Тувгаз» эргелелиниң начальниги Н. Т. Леонов республиканың 13 районнарының 12-зи газ-биле хандыртынган деп чугаалаан. Ыңчалза-даа совхозтарның, кодээ Советтерниң удуртукчулары газты шыгжап, кадагалаар складтарны тударынче кичээнгей салбас, дуза көргүсези ажылга шаптыктап турарын ол демдеглээн. 50 совхозтарда ындыг оран-сава амгы үеге чедир кылдынмаан.

Бии-Хем районнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң начальниги В. В. Шульгина, «Тувкоммунэнергонуң» начальниги Б. П. Григорьев болгаш оон-даа өске санал бергеннер ажылда четпестерни ээдер болгаш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш кандыг хемчеглер алдынып турарын чугаалаан.

Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң коллективинден мурнунда 1982 чылда салдынган сорулгаларынга илеткелчи доктаагаш, ажылды улам-на экижидип болуруның арга-хемчеглерин айтып, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг утккуру дээш, олар бүгү күштү салып ажылдаарын бүзүреткен.

Н. ООРЖАК.

РСФСР-ниң автономнуг республикаларында

Бригаданың чедиишкини

«Йошкар-Ола тудуг» трезиниң А. Бояринцевке удурткан дашчылар бригадазының кежигүннери чуртталга бажыңнының ханаларын салып тургузарын болгаш кырын шываарын хуусаа бетинде чартык ай бурунгаар дооскаш шеверлел ажылдарын кылыры-биле штукатурлар бригадазынга хүлээдип берген.

Чурттала бажыңнарын дүргени, шынарлыг камналгалыг тудары—мурнакчы коллективтиң чаагай чаңчылы болган. Чурттала бажыңнарының кол тудуун кылырын ол бригада үргүлчү хуусаа бетинде күүседип келген болгаш амгы үеде 1982 чылдың апрельдиң үлүүнге кирипштир ажылдап турар.

Күш-ажылды эки организастааның болгаш тудугжуларның бедик мергежилиниң ачызында бригада эки түңнелдерни чедип ап турар. «Хожудап турарлар чокка ажылдаар» деп лозуң бригаданың бүгү кежигүннериниң ёзулуг хоойлузу болган. Ында бүгү дашчыларның кижи бүрүзү элээн каш мергежилдерни шиңгээдип алган болгаш кажан херек болганда бот-боттарын солуп турар.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр тавалырга ында бурун чайлаттынган. Найыралдыг мурнакчы коллективге кижи бүрүзү ниити ажыл-херек дээш, а бригада — бодунуң кежигүн бүрүзү дээш харысалганы хүлээнип алган.

Хүлээлгелиг бригада көрээзин ёзугаар мурнакчылар ажылдавышаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн доктаамал өзүлдезин хандырып турар. Бир кижиге онаалтыр күүсеткен ажылдарның хемчээлиниң талазы-биле трестеэң бедик көргүзүглерин А. Бояринцевтиң бригадазы чедип алган. Мурнакчы коллектив бодунуң үлегерин автономнуг республиканың тудугжуларының өске бригадаларынга көргүзүп турар.

Л. КОНОРЕВ,
СЭТА-ның корр.
Йошкар-Ола.

Индустрия—тайганың эвилелчизи

Коми АССР-ниң Сыктывдин районунда ыяш белеткелчилери ырак суурлардан Максаковкага моон мурнунда келген кижилер болуп турар. Олар аңаа келгеш, чырык, чылыг бажыңнарже көжүп кирген болгаш боттарының мергежилдериниң аайы-биле ажылды алганнар. Максаковка суур—ыяш болбаазырадып кылыр комплекстиг улуг ажыл-агый чериниң төвү.

Ыяш ажыл-агый чери тудуг ыяжын чылдың бүгү дургузунда үзүктелиишкин чокка белеткеп, автономнуг республиканың чаа тудугларын материалдар-биле хандырып турар. Комплексте кол ажылдарны механизастаар сорулганы чедиишкинниг шиитпирлеп турар. Чижээ, тудуг ыяжын сорттаарын болгаш чөвүрээзин арыглаарын чартык автоматтыг шугумнар-биле боттандырып эгелээн. Ыяш кезер черлерже автомашина оруктарын кылган.

Максаковка ёзуур хоорай шинчизин кипр сайзырап турар. Чурттаалганың чаагайжыдыр кылдынган чаа бажыңнары ында туттунган болгаш ажыглалга кирген. Культура ордузу, спорт болгаш садыг төптери, эмнелге черлери болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери ында ажылдап турар.

А. БОЛДЫРЕВ,
СЭТА-ның корр.
Сыктывкар.

АДАЛАРЫН ООЛДАРЫ САЛГААН

СЕМИПАЛАТИНСК. (СЭТА-ның корр. Л. Резников). Ада-чурттуң эң баштайгы тырыкы дугуйлуг «Универсал» деп тракторунга тураскаалдың чанынга Воронцовка суурнуң бөлүк аныяктарының күш-ажылчы амыдыралы эгелээн. Олар Казахстанның Ленинчи комсомол аттыг совхозунуң механизаторларының хүрээлениинге каттыжып киргеннер. Чартык чүс чыл хире үе мурнунда амгы бо тураскаал апарган машина-биле хол дегдиимээн черге баштайгы исти үндүрген тараажының улуг оглу Калел Салпышевтиң холдарындан ол чоокта чаа-ла школачы турган оолдар ажылчының шынзылгазын хүлээп алганнар.

Ажылчын болуруңга тураскааткан байырлал—салгакчыларның солун ужуражыышкыны болуп эрткен. Оларның ажыл-агыйының канчаар тургустунганының дугайын, ооң ат-алдарының областың даштында-даа нептерээнинин дугайын аныяк ажылчыннар билип алганнар.

Чылгачнар боттарының чаңгыс чер-чурттуу Атамбай Салпышевтиң чайынначак намдарының арыннары-биле танышканнар. Ооң ады-биле казах черге коллективизацияның тиилелгелиг базымнары сырый холбаалыг.

Күжү харык чок «Универсалдарның» кур черни аңдарган шөлдеринде амгы үеде күчүлүг чүс-чүс «кировчулар» шалыпчы ээлчегде ажылдап турар. Оларны Атамбайның оолдары — Калел, Динелям болгаш Нурслям олар шуптузу башкарып турарлар. Уктуг тараажыларның үшкү салгалының төлээлекчизи — Дамел база-ла техника-биле найыралдажы берген. Ол шериигге албан эрттиргениниң соонда төрээн суурунга чанып кээр деп шиитпирлээн. Ол ажыл-агыйда тараажыларның болгаш малчыннарның дыка хөй салгакчыларынга чоргаарланып турар.

БЕЛОРУС ССР. Минскиниң «Горизонт» бүдүрүлге каттыжышкынында интегралдыг схемага үндезилеттинген өңнүг телевизорну чогаадып кылып турар. Ындыг чаа аппаратты бүдүрүп үндүрери элээн каш техниктиг айтырыгларны шиитпирлээр, чиг-эттиң элээн улуг камналгазын бээр аргалыг. Металлдан кылган кезектерни электрилиг схемалар-биле солаан приемниктиң чаңгызынга-ла 6 килограмм кара, 2,6 кг өңнүг металлды, 4 кг электротехниктиг канны камнап алыр апаар. Ол чаа телевизорнуң электри энергиязы хереглээри ооң мурнундаазындан ийи катап эвээш. Оларны бо чылын массалыы-биле бүдүрүп эгелээр.

ЧУРУКТА: «Горизонт-Ц-255» деп чаа телевизорну лаборант Г. Карпусенко көргүзүп олур.

А. ТОЛОЧКОНУҢ фотозу
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТУС ЧЕРНИҢ БҮДҮРҮЛГЕЗИ-БИЛЕ

БАМ девискээриниң Соңгу-Байкал үлетүүр девискээриниң комплекизиниң келир үеде чурттакчыларының чаа ногаа аймаанга херегелиин тус черниң бүдүрүлгезиниң күүсели-биле хандырып болур. Бурятияның эртемденнери ындыг түңнелди кылганнар. Олар Новосибирскиден барган эртемденнер-биле кады ол районнуң черлериниң бүгү талалыг шинчилелдин кылып дооскаңнар.

Бедик тайга-сыннар-биле камгалаттынган соңгу талаының чаагай хөрзүн-довурактыг шынаалары чылыг черлерге таарышкан дыка хөй хевирлиг ногаалларның өзеринге таарымчалыг болганы илереттинген. Ол черлерге кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдериниң талазы-биле эртемденнерниң саналдарын ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединге дамчыдып берген. Чүге дээрге чогум-на ооң чагызын ёзугаар үстүнде айыттынган шинчилел ажылдарын кылган.

— Автономнуг республикага кодээ ажыл-агый эртемиинин хөгжүлдезиниң бедик деңнелдиниң ачызында бо хире улуг хемчээлдиг сорулгаларны тодарадыр аргалыг боор турар—деп, Бүгү-эвилелдин В. И. Ленин аттыг кодээ ажыл-агый академиязының Сибирь салбырының президиумунуң даргазы академик П. Гончаров чугаалап турар. — Бурятияның аграр эртемденнериниң эрткен оруу баштайгы эгелекчилериниң дуржулгаларындан эгелээш, кодээ ажыл-агыйның эртем-шинчилел институдун тургузарынга четкен. Бо хүн оларның үлүүнде тараа культураларының болгаш хөй чылдыг сигеннерниң 34 чаа сорттары, Байкал ындының хойларының наарын дуктуг породалары база кирип турар. «Онохойская-4» дээр кызыл-тас амдыгаа чедир-ле кандаашкынныг байдалга эң-не шыдамык тараалларнын үлегер-чижээ боол артпышаан. Амгы үеде Бурятияның кодээ ажыл-агый талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчыларының шинчилелдери БАМ-ның ачы-чем баазазын тургузары-биле холбашкан.

Д. САНЖИЕВ,
СЭТА-ның корр.
Улан-Удэ.

ХОЙЖУ АДАШКЫЛАР

Төрээн совхозунуң бир чугула адыры— хой ажылын хөгжүдеринге, ооң продуктулуун бедидеринге хоочун хойжу Санай-оол Сарыглар хөй чылдарда үлүүн киирип келген.

Чыргакыга колхозка, а 1961 чылдан бээр «Чыраа-Бажы» совхозтуң харысалгалыг участоктарынга ол ажылдап, эш-өөрүнге, ылангыя аныяктарга үлегер-чижээн көргүскен. Ажыл-агыйның хойжу бригадаларын баштай Хөрүм-Дагга, ооң соонда Чыраа-Бажынга организастаарынга коммунист хойжу идепкейлиг киржип, аныяктарны мал ажылынче хаара тудар, оларны өөредир херекке арга-дуржулгазын күзелдии-биле дамчыдып берип чоруур.

Дагыр-Шемиде Очур-оол Ондар удурткан комсомолчу аныяктарның хойжу бригадазында бо хүннерде ажыл-иш хайнышыышкынныг. Кыштаглаашкынны хүр-чаагай эрттирер талазы-биле социалистиг чарышты аңаа калбартырынга коммунистер кол өзек болуп, бригада кежигүннерин сырый каттыштырган. Ында 26 аныяктар бар. Ында комсомол бөлүүн хоочун хойжунуң оглу Александр Сарыглар удуртуп, комсомолдун ам болур съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткууруңга белеткенип турарлар.

Хойжу адашкылар коммунистер. Олар он бирги беш чылдың бирги чылын эки көргүзүглерлиг дооскан. Адазы—хоочун коммунист Санай-оол Сарыглар төрүүр чүс хойга онаалтыр 100 хураганны менди ап доруктурган, түс черниң бир баш хөюндан-на 2,2 кг дукту кыргып, планныг онаалдазын, социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Мурнакчы малчын кыштагдаашкынга эки белеткедиг кирер чаңчылдыг. Оймакта сиген шөлүн кажаалап, суггаргаш ооң чылдың-на 15—20 тонна сигенни кезип ап келген.

Ооң оглу аныяк коммунист Александр Сарыгларның көргүзүү адазыныынга бичии-ле четпээн. Төрүүр чүс хойга онаалтыр 98 хураганны менди ап, бир хойдан 2,4 кг дукт кыргаан. «Мурнай үнген кулакты соңнай өскен мыйыс эртер» дижири-ле чеп, Александр Сарыглар алды чыл иштинде адазының арга-дуржулгазындан өөренип, хойжунуң чымыжынга бердингенин көргүскен. Ленинчи комсомолдуң съездизиниң чылында аныяк коммунист Александр Сарыглар адазының көргүзүүн четкеш, харын-даа ажар сорулгалыг ажылдап, бедиткен хүлээлгелерни алган.

Малчын адашкыларның Дагыр-Шемиинин Шеми оргазында Калчан-Орукта, Хылдыг-Үзүкте кыштагларының аразы ырак эвес. Амгы үеде кайы-даа коданнарда малдың байдалы хүр-чаагай, кыштаглаашкын организастыг эртип турар. Ам эгелээр хөй оолдаашкынынга адашкылар хынамчалыг белеткенген.

Ш. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

АКШ болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилери тускай дугуржаан күрүне — Польша Улус Республиканың иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлаарының оралдажыышкыннарын, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун күштелдирерин үргүлчүлеп турар. Ол чорук соңгу-атлантика эвилелиниң чурттарының даштыкы херектер министрлериниң январь 11-де парлаан медеглелинден эң-не тодаргайы-биле көстүп келген.

Ол бүгү бужар-бак үүлгедиишкинниң эгелекчизи АКШ-тың администрациязы боор турары эки билдингир. Ооң арын-шырайы факт-барымдааларны кайы-хамаан чокка шын эвес кылдыр көргүзериинден-даа, кара туразында аажылаашкындан-даа болгаш хемчээл чок политиктиг аныяастаашкындан-даа көстүп турар.

Өске күрүнеге бодунуң иштики херектерин ол канчаар шиитпирлээр ужурлуун дужаап, поляк удуртукчуларда кандыг-ла бир өктелде салыр ындыг эргени Вашингтон чүү чүвеге үндезилээш, бодунга алганыл? Ону күрүнелер аразының харылзааларының болгаш делегей эргелериниң эң-не ыдыктыг норма-чижектерин базынгааны ол дээрден өске чүү деп-даа адап болбас.

Ол бүгүнү боттарының-на чурттарында кижилерниң эң-не бөдүүн эргелерин болгаш хосталгазын таптай базып, улустарның боттарының салым-хуузун боттары тодарадыр дээн кандыг-даа оралдажыышкынның ажык болгаш чажыды-биле-даа боой тударын оралдажып турар, чогум-на ындыг кижилерниң үүлгедип турары чүүден-даа тодаргай көстүп турар-дыр. Чили, Доминикан Республика, Сальвадор — чүгле эвээш чижектер-дир.

Бүгү делегей көрүп турда-ла, үндезин араб девискээрлерни эжелеп ап, палестин улустуң боттарының хосталгазы болгаш национал догунмаашкыны дээш демиселин хан-чинге бораарып оралдажып турар израиль агрессорнуң кымның оорга-зының артында чаштынып турары билдингир эвес бе? Ол дээрге база АКШ болгаш ооң адаттынмыкчы шииткекчилериниң дузалакчыларының ролюн боттарынга алырын оралдажып, поляктарга боттарын канчаар алза чогуурун айтып берип турар өңнүктери-дир.

Польша эрге-чагыргаларның чурттуң конституциязын ёзугаар хүлээп алган хемчеглериниң түңнелинде социалистиг Польшада байдалдың чогумчалыг боор вел чыдарынга оларның таарышпайн турарын натожу медеглелдиң авторлары чажырбайн турарлар. Польшага диргелип келген хамаатың дайынның, национал халайтың айыылдыың баш удур соксаттынганынга олар шыжыгып турарлар.

Польшага «национал энтежилге» деп ийи арынныг мегечи кыйгырыгга чагдынып алгаш, шак ындыг энтежилге бүтпезин, ында байдал шуут өске углаңнышкынныг хөгжүүн дээш, бүгү чүүлдерни кылып келген болгаш кылып турарларга кым-даа эвес, АКШ-тың администрациязы хамаарыжыр.

Польшада антисоциалистиг күштерни бүгү аргалар-биле деткиирин, эрге-чурумну үрээриниче, ында туруп турар тургузугну дүжүрериниче оларны күткүүрүн АКШ мурнундаазы дег кызыдып турар. Ону аңгы-аңгы аргалар-биле, аңгы-аңгы оруктар-биле — америк сай-хоодеп харам чогу-биле акшаландырып турар тускай албан черлериниң кем-херектиг үүлгедиглеринден, күткүкчү радио дамчыдылгаларындан, радио дамчыдыгыр айтыышкыннардан Ак бажыңның албан хуузунуң медеглелдеринге чедир чорудуп келген болгаш чорудуп-даа турар.

Польшада байдал чоорту чогумчуп, кижилер хостуг тынып турар апарганда, бүдүрүлгениң күш-ажылчы чуруму турумчуп эгелээнде, АКШ Польшага хамаарыштыр экономиктиг болгаш өске-даа санкцияларны ажыглап тура, аңаа шаптыктаарын оралдажып, авантюристиг ол ууиче НАТО талазы-биле эвилелчилерин база хаара тудуп турар.

Ол бүгү шуптузу хамаарышпас Польша күрүнеже болдунмас ужурлуг ыйыышкын, КНО-нуң уставының үг-шиинге болгаш бүгү турушуунга, Хельсинкиниң түңнел актызынга, делегей харылзааларының эң бөдүүн нормаларынга дүүшпес ыйыышкын болур.

Дашкаартан сорук киирип, деткип турар контрреволюстуг күштерниң ажыл-чорудулгазының поляктарга таварыштырган бүгү бергелерин АКШ болгаш НАТО-нуң өске-даа чамдык чурттары улам хаңыладып турарының барымдаазын «кижилерниң эргелериниң» дугайында ийи арынныг шуугаашкыннар-биле базырып шыдавас.

АКШ болгаш оларның НАТО талазы-биле эвилелчилери боттарының медеглелинге Польшада болуп турар болуушкуннарга хамаарыштыр фактыларны шуут хажыдарындан безин эгенмээн. Ол медеглелде мегехоитү . чежени-даа чыгза, ол өске күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлаашкынның политиказынга бадыткалдыг бөзүрелди бербес.

Польшада контрреволюстуг күштерниң ажыл-чорудулгазы-биле кандыг идегелдерни даштыкыда бамдык өвүүктерниң холбаштырып турганы ам улам илдең көстүп турар. Оларның идегели чаңгыс — социалистиг Польша күрүнезин бууралдыр, буржуаз эрге-чурумнарны катап тургузары болур. Улусчу Польшага удур сүлчээниң организакчыларынга, хөй-хөй улустарның дылында киирген, чиге сөглээн үлегер домакты ажыглап, мынчаар сөглеп болур: боттарының кулактарын көрбези дег, ол семээшкиннерниң боттаныышкынын олар көрбес.

НАТО чурттары Польшаның херектеринче боттарының турамык холгаарлаашкынын кандыг-бир арга-биле агартыр сорулга-биле, Польшага шериг байдалын ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның ыйыышкыны-биле киирген база, черле ынчаш, Польшада байдалдың амгы хөгжүлдезинге Совет Эвилели хамаарылгалыг деп даап бадыткаашкыны янзы-бүрү хевир-биле катаптап турарлар. Ол дээрге эгезинден төнчүзүнге чедир хоозун бодаашкын-дыр.

Польшаның дээди органнарының боттандырып турары хемчеглери Польшаның национал шиитпири-дир, ол дээрге поляктарның херээ, чүгле оларның херээ-дир. Бо дугайында поляк удуртулганың медеглели дег ындыг бадыткалдыг чүве кайдал?

Ооң-биле кады-кожазы болур социалистиг Польшаның салым-чолу Совет Эвилелинге хамаан чок эвес дээрзи билдингир болур ужурлуг. Польшаны фашист кулдазыышкындан хостап турда, чүс-чүс муң совет кижилер амы-тынындан чарылган, ол совет-даа, поляк-даа улустарның угаан-медерелинден баланбас. А Польшаны хостаар дээш поляк черге чаңгыс-даа американ олээни эки билдингир болгай.

Ооң удуртукчуларының чаңгыс эвес удаа демдеглеп турганы ышкаш, Польша Варшава Керээзиниң чарылбас кезээ, социалистиг дем каттыжылгазының кежигүнү турган болгаш артар-даа. Социалистиг Польша күрүнеже өгүн караңнадып турарлар ону бодаар ужурлуг.

Акы-дуңма Польша-биле эвилелиниге шынчы ССРЭ поляк улуска дузаламчыны болгаш деткимчени көргүзүп келген болгаш көргүзер-даа. Бодунуң империалистиг сорулгаларын чедип алыр дээш, поляк улусту түредип бергедедир дээш АКШ-тың хөделиишкиннеринден ол дузаламчы канчаар-даа аажок ылгалып турар.

Ук агрессиг шериг бөлүглежиишкини барыын-европажыларга оларның национал эрге-ажыктарынга дүүшпес чүүлдерни океан артындан энтепчиинии албадап сыгаар чепсээ болуп турар деп чүвени НАТО чөвүлелиниң Брюссельге болган сессиязы база катап көргүскен.

Ийет, делегей политиказының углаңнышкынын чавырлыышкын оруундан бөлүглежиишкиннерниң удур тулчуушкунунуң шилчидер дээш Вашингтон хөй күжениишкиннерни үндүрүп турар. Чүге ынчап турарыл? Ол айтырыгга харыыны бээри ындыг-ла берге эвес.

Бир-ле дугаарында чугаа болза Европа болгаш делегей аренизынга социализмниң кызагдаар, аңаа ССРЭ-ниң болгаш өске социалистиг чурттарның туружун божаңнадыр дугайында болуп турар. Социализмниң быжыглып турары империалистиг лагерьниң чамдык ажылдакчыларын дүне-даа, хүндүс-даа харам бастыктырып, улаарадып турар. Социализмниң делегейде туружу, Европада болгаш делегейде күштерниң амгы деңнежиишкинниң дааранган, социалистиг дем каттыжылгазының күчү-кужу-биле магадылаттынган.

Польшага хамаарышкан байдалды өш-биле чүдереди база дүшкүүрелди кедереди турган. Вашингтон нийти политиктиг климатты улам хорааар. Чөөн чүк биле Барыын чүктүң аразынга чугаалажылгаларның байдалын баксырадыр деп сорулга салып алганы илдең. Совет Эвилелиниң, социализмниң өске чурттарының чугаалажыышкыннар дээш, боо-чепсекти эндере бүдүрерин шеглээр дээш, ойу келген айтырыгларны шиитпирлээриниң кайы-кайызынга-даа таарыжыр аргаларын тывар дээш углаңныышкыны АКШ-тың үрдүнген шериг программаларын, чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага тургузарының планнарын боттандырарынга шыңгыы шаптыктап турар хевирлиг.

Бир эвес Польшада херектер НАТО-да чамдык кижилерниң күзеп турары ышкаш чорбас чүве болза, АКШ эң чугула айтырыглар талазы-биле, чепсеглелдиң кызыгаарлаарының айтырыын киириштир, чугаалажыышкыннарга шаптыктап болур дээш элдээртиг НАТО-нуң брюссель медеглелинде бар болганы таварылга эвес.

Маңаа хамаарыштыр мону чугаалаары эргежок чугула. Ындыг кыжаңныышкыннар кылып турарлар бөдүүн шынны шиңгээдип алыр болза эки: боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры, дайынны, бир-ле дугаарында ядролуг дайынны чайладыры капиталистиг чурттарга, Совет Эвилелинге болгаш ооң өңнүктеринге ышкаш, база-ла чугула херек. Чугаажок харын, бир эвес олар келир үе дугайында шынап-ла болап, сагып човаап турар болза, бир эвес олар, салдынмас ойнакчылар ышкаш, бүгү-ле чүвени төлү салыпкааш, дүмбей тамыже карап шиипкеш, шурай бербес чүве болза. А бо таварылгада ооңга салыр чүүл улустарның, бүгү кижи төрелгетенниң салым-чолу болгаш амы-тыны боду болур ийик.

Нийтилел тургузуу — социализмге өжээтен чорук дайынның болгаш тайбынның айтырыгларын, боо-чепсекти, бир-ле дугаарында ракета-ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының айтырыгларын дугуржур ужурлуг. Ол айтырыглар талазы-биле чугаалажыышкыннарның, кандыг шиитпирлер хүлээп алдынарын, улустарның манап турары чугаалажыышкыннарының үндезиннерин үрегдээри дээрге бодунга аар харыысалгалыг алганы болур-дур.

Совет Эвилели, өске социалистиг чурттар Европа диптке болгаш бүгү делегейге чавырлыышкынны болгаш тайбынны уламчылаары болгаш быжыглаары дээш туржуп турар. Олар ол политиканы чорудуп келген болгаш өскерлиш чок чорудар.

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ БОЛУР

Хөй-ниитиниң-даа, хамаатыларның хууда-даа өнчү херексилинге өрттүң чедирип турар хоралы улуг. Ынчангаш ооң айыылын баш удур чайладыры онза чугула.

Өрт айыылының үнер бээриниң чылдагааннары хөй. Ол үрелиишкинниг электри шугумнулап, печка, чылыг системазындан, электри-биле ажылдаар нарын дериг-херекселдерниң ажыглалынга хажыдыышкыннар болганындан, от-биле серемчилел чок чоруктан колдуунда үнүп турар. Өрт айыылындан чайлаар төлээде, өртке удур айыыл чок чорукту калада шыңгыы сагыыры чугула. Чүнү-даа мурнай албан черлериниң, чуртталга оран-саваның девискээрин арыг-шевер тургузары негеттинип турар. Чуртталга бажыңнарының чаныңга чөгүүр черлерниң чөпшээрели чокка сарай ийикпе, азы гараж тудары хоруглуг.

Сарайга, гаражка, подвалга өртке удур айыыл чок чорукту тургузары чугула. Ол черлерге отка дүрген кывыычал чүүлдерни шыгжаары айыылдыг. Подвалдарның, гараждарның ээжиин ажыдарынга эптиг, чиик кылдыр тургузар. Бир эвес чоогунарда отка дүрген кывыычал материалдар бар болза, от кыпсыры, таакпылаары айыылдыг.

Одалга системазының, печкаларның септелгезин ыяк чорудар ужурлуг. Печкаларның ыш үнер хоолайларының хөөзүн ийи айда бирден эвээш эвес удаа аштаар. Бир эвес печка от салырынга таарымча чок, үрелиишкиннерлиг болза, ону ажыглаары онгдагайлыг. Ыш үнер хоолайларның тигленип бергенин тодарадып алыры-биле ону агарты чугайлаары күзенчиг.

Печка одаарда отка дүрген кывыычал чүүлдер черле ажыглаваңар. Ооң-биле кады одап каан печканы улуг кижилерниң хайгааралы чокка каап болбас, ооң чоогунга ыяш кааары, хеп кургадыры күзенчиг эвес түңнелдерге чедирип болур.

Газ плиталары ажыглап турар өг-бүлелер хөй. Ооң ажыглалынга биче-ле хажыдыышкындан өрт үнүп болур. Газтыг баллонну ажык тургуспас. Бир эвес өрээл иштинге пропан чыттыы берзе, соңганы, эжикти ажыткаш, өрээлди дарый агаарладырын утпаңар. Пропан көнчүг хоранныг, частымчал. Агаарда тараан газтың 26 хуузу электриден частып болур. Өрээлге газ чытталганда, 04-че медээлеп, авария албанын кедиртир.

Өрт айыылын болдурбазының хемчеглерин баш удур ап чорудары кала-даа айыыл чок чорукту хандырар. Ынчангаш албан черлеринге, нийти чурттала бажыңнарынга өртке удур дериг-херекселдерни негелде ёзугаар четчелеп, тургузары чугула. Албан черлериниң, нийти чурттала, аалчылар бажыңнарының коридорунуң узуну 15 метр болза, өрт өжүрер бир херексел албан турар. Бир катка ийи хире херексел албан турары көрдүнген.

Өрт айыылын болдурбас сорулга-биле профилактиктиг хемчеглерни баш удур чорудары ажыктыг. Чамдык таварылгада өрт бичии уругларның буруузу-биле үнгүлээр болгай. Ынчангаш школаларга, уруглар албан черлеринге өрттүң айыылының талазы-биле тайылбыр ажылын чорудар. Ол ажылга школачыларны эвилелдээри чугула. Школаларга өртке удур эки тура дружиналарын тургузар. Дружина кежигүнүнге 10-дан 17 хар назылыг күзелдиг уругларны киирер. Дружинниктерниң саны 10 кижиден ажа бээр болза, бөлүктерге үстүп ап болур. Дружинниктерниң нийти хуралынга чеди кежигүннүг штабты тургузар болгаш штабтан дружинаның командирин соңгуур. Ол дружина улуг улуска дузалажып, өрт айыылының, от-биле ойнаарының ондактының дугайын уругларга тайылбырлаарлар.

Н. ДРЕСВЯННИКОВА.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БҮДҮРҮҮШКҮН ӨЗҮЛДЕЗИ — БҮДҮН ЧАРТЫК КАТАП

СОФИЯ. Бо беш чылда Болгарияның химия үлетпүрүнүң бүдүрүп үндүрер чүүлдери бүдүн чартык катап көвүдээр. Ону шалыпкын өстүрериниң үндезини химия бүдүрүлгезин комплекстиг чаартып, сайзырадырының, ооң дериг-херекселдерин сайзыраңгайжыдарының, а ол ышкаш социалистиг экономиктиг интеграцияны ханыладырының программазы боор турар.

Болгария — кальций содазының, азот чемишчидилгелериниң, антибиотиктерниң, эфир үстериниң, үнүштер камгалаарының янзы-бүрү бүдүмелдериниң болгаш эвээш топнажтыг химияның өске-даа продуктуларының эң улуг экспортёрларының бирээзи. Эрткен чылын чүгле чаңгыс — «Химимпорт» даштыкы садыг каттыжыышкынының бараан садыглгазы 3,5 млн. лев-акша болган. Ол түңнүң 70 хуузу ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның үлүүнге онаашкан. Амгы үеде Болгарияның даштыкыже үндүрер бараанапарында 200 ажыг аттыг химиктиг кылыглар сайзыраңнып турар болгаш оларны ЭДЧ шугуму-биле кылып үндүрүп турар.

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯГА ҮНДЕЗИЛЭЭН

ПРАГА. Чехословак үлетпүр бо беш чылда ССРЭ-ге нийти ниишкири 800 муң тонна тараа кирер демир бүдүштүг оң элеваторларны кылып чорудар. Ол 10 тараа шыгжамырларының кол кезектери мал чеми белеткээр автоматтыг заводтар болур. Олар чыл санында-ла мал ажылынга херглээр 300 муң тонна гранулдап-борбаандылаан чемпер болур.

Ол элеваторларны Пардубицада «ТМС» дээр завод кылыр. Ол завод ЭДЧ кежигүнү чурттарже чорудары-биле кедээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң дериг-херекселдерин тускай кылып үндүрүп турар. Ол завод элеваторлардан аңгыда акы-дуңма чурттарның чагыгларын ёзугаар тараа кургадыкчыларын, хлеб быжырар херекселдерин, а ол ышкаш мал фермаларынга ажыглаар мал чемнери үлекчилерин база белеткеп кылыр.

ШАЛЫПКЫН ТЕМП-БИЛЕ

БЕРЛИН. Бо чылын Германия Демократтыг Республикага демир-оруктарны электрижидери шалыпкын темп-биле чоруттунар. Улус ажыл-агыйының чүък терин сөөртүр кол-кол шугумнарны электрижидери чурттуң демир-орук транспортунуң ажылдакчыларының эң чугула сорулгаларының бирээзи.

Амгы үеде республикада 1,3 муң километр ажыг демир-оруктарны электрижиткен, 1985 чылга чедир аңаа ам-даа 775 километр немежир. Беш чыл төнчүзүнге чедир чүък сөөртүлгезиниң үштүн бир кезиин электровозтар-биле сөөртүр, ынчангаш оттулар чүүа чарыгдалы дыка кызырлыр.

ЧААРТЫКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

ГАВАНА. Кубада социализмниң материал-техниктиг баазазын быжыглаарынга чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар чугула үлүүн киирип турарлар. Чижээ, Ольгин хоорайда ажылчын Санчес Сильваның автобустар септээрде ажыглаар кылдыр чогааткан механизми ам безин 50 муң песо-акша түңнүг камгаланы берген. Гаванада инженер Хосе Мартиниң телевизэзинин ёзугаар тургускан хүн коллектору тудуг министерствозунуң бажыңнарының бирээзинге болгаш ооң кожазында уруглар садынга изиг суггу үзүк-соксаал чокка берип турар.

Бо хүннерде Чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның национал ассоциациязы (ЧЧНА) 42 муң кижини хаара тудкан болгаш ооң комитеттери республиканың бүдүрүлгелеринде барык шуптузунда чедиишкинниг ажылдап турар.

Энергияны, чиг-этти, курлавырларны камнаарынче угланган техниктиг саналдаларны кылыры ёзулуг-ла массалыг апарган.

ХУУСААДАН МУРНАДЫР

ХАНОЙ. Хайфон хоорайның чоогунда черлерде ирригация-суггарылга тудугларын айыткан хуусаазындан беш ай мурнай тудуп доосkан. Ол чаа бүгү 12 муң ажыг гектар шөлдерни суггарар арганы бээр болгаш чоогунда турар бүдүрүлгелерни база суурларны суг-биле хандырар.

(СЭТА).

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ТАЙБЫҢГА УДУР ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

Польшада болуушкуннарны делегей байдалын улам-на чидиглендирериинге ажыглаарын Вашингтон ам-даа оралдажып турар. ССРЭ-ге болгаш Польша Улус Республикага удур Рейганның каржы «хемчеглерин» даштыны чурттарның политиктиг болгаш хөй-нийти ажылдакчылары, делегейниң дептиилгелиг парлалгазы шыңгыы буруу шаап турар.

Рейганның чарлааны «хемчеглериниң» айыылдыын болгаш сарыыл чогуп амыдырал тодаргай бадыткаан деп, Болгарияның **«Отечествен фронт»** солуну бижээн. Күрүнелер аразынга айыыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы быжыглаар дугайында айтырыгга хамаарыштыр Вашингтоннуң харыысалга чотунга Барыын Европаның удуртукчулары таарзынмайн турар. АКШ-тың президентизи Р. Рейганның чарлаан «хемчеглери» тайбыңга удур өнчүк-чөңгээ-дир деп, солун демдеглээн.

Рейганның өнчүк-чөңгээлиг болгаш сарыыл чок политиказынга Барыын Европа чурттарының каттыжары ол чурттарның экономиктиг бергедээшкиннерин улам-на нарыыдадыр апаар ийик деп, Италияның **«Унита»** солуну сагындырган. Италияның үлетпүр ээлериниң конфедерациязы социалистиг чурттарга хамаарыштыр чаагай сеткилдиг политиканы чорудуп турар деп канчап-даа санап болбас. Ынчалзажок итали хөреңгитеннерниң ол организациязы Рейганның «инициативазын» деткиирин күзевейн турар.

ССРЭ-ге болгаш Польша Улус Республиказа удур америк президент Рейганның «хемчеглерин» Португалияның **«Авант»** солуну «соок дайынның» бак сураглаан үезинче дедир эглир дээп айыылдыг оралдажыышкын дыр деп адаан. Бот-боттарынга ажыктыг экономиктиг харылзааларны калбартырынче Барыын Европаның чурттарының чүткүлүн АКШ барымдаалап көрбейн турарын солуп айыткан. Ооң түңнелинде Вашингтон делегейге улам-на чааскаанзырап турар.

Польшада социалистиг тургузугну узуткаар дээн оралдажыышкыннарын Вашингтоннуң администрациязы соксатпайн турар деп, Барыын Германияның **«Вархайт»** солуну бижээн. Чурттуң конституциязынга дүүштүр база хамааты дайынның болдурбас болгаш корум-чурумну катап тургузар сорулга-биле шериг байдалын Польшага чарлаан сөөлүнде империализмниң шпион төптери ПУР-да контрреволюцияны деткиирин чаа аргаларын ажыглап эгелээн. Ынчаарга президент Рейган делегейде күштерниң деңнежиишкинин шын билип шыдавас кижилерге хамааржып турарын ооң бо бүгү хөделиишкиннери херечилеп турар-дыр деп, солун демдеглээн.

Польшага болгаш ССРЭ-ге удур америк «хемчеглерге» нейтралдыг чурт — Швейцария каттышпас деп, Швейцарияның даштыкы херектер департаментизиниң тускай төлээлекчизи **Отмар Уль** медеглээн.

«Шпигель» журналдың бижээни болза: «Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразынга садыг харылзааларын узуткаарынче, чавырлыышкынның политиказын үзеринче угланныышкыны Вашингтон чорудуп турар-дыр. Ынчангаш Германияның Федеративтиг Республиказының чазак америкаларга каттыжарын бодавайн турар».

Р. Рейганның дорамчылаашкыныг болгаш ылгай корууушкунуг хөделиишкиннерин деңнилгелиг америк хөй-нийти база шыңгыы буруу шаап турар. «Ак бажыңның ээлериниң политиказы өске күрүнелерниң бурун эргезинден боттарын бедик кылдыр АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң санап турарын тодаргай сойгалап илереткен-дир деп, Тайбың дээш хамаатылар организациязының күүсекчи директору **А. Кортрайт** медеглээн. Улустар аразының чогумчалыг харылзааларының норма-чижектеринге өжээтен каржы болгаш сарыыл чок политиканы АКШ-тың администрациязы шилип алган.

ГРЕК ЧАЗАКТЫҢ ТУРУЖУ

АФИНЫ. (СЭТА). Грецияның даштыкы херектер министри И. Хараламбопулос НАТО-нуң киржикчилери чурттарының эзачиннерин хүлээп алган болгаш НАТО-нуң күрүнелеринге бодунуң чазаанын нота бижиин дамчыдып берген. Польшада болуушкуннар-биле холбаштыр экономиктиг болгаш кандыг-даа хемчеглерге Грецияның чазааның удур болуп турарын нотада айыткан. Барыын талаты чурттарның чазактары Польша дугайында айтырыгга «оваарымчалыг туруушту ээлээр» чүүлдүг деп Грецияның чазаа санап турар. Грецияның чазааның бодап турарын ёзугаар алырга, НАТО — Польшада болуушкуннарны чугаалажып көөрүнге таарымчалыг чер эвес болуп турар. Чүге дээрге, даштыкының кандыг-даа шериг холгаарлаашкыны Польшага болбаан деп, Греция санап турар.

ГАНАДА БАЙДАЛ

ЛОМЕ. (СЭТА). Дж. Ролингс баштаан Национал камгалалдың Түр чөвүлели Гананың чонунуң эң хөй нурууну деткип турар. Чүге дээрге, социал болгаш экономиктиг моочулгениң байдалдарынга чурттаарыдан чонуң ырмазы сынган деп, «Дейли грэфик» солун бижээн. Национал камгалалдың Түр чөвүлелиниң хемчеглерин бүгү чонуң деткип турары ам кымга-даа чиге эвинмишкин чок.

Бүгү чуртта тургустунуп турар камгалалдың улусчу комитеттери Гана революциязының кол чөленгиижи болуп турар. Национал камгалалдың Түр чөвүлелиниң удуртулгазының адаа-биле ажылдаар ужурлуг төлээлекчилерлиг ол организацияларның кол сорулгазы — революстуг чаалап алыышкыннарны быжыглаары, экономиктиг хоралаашкыннарга болгаш хээли алыр саттыныкчы үүлгедиглерге удур демисежири болуп турар. Ынчалзажок республиканың хамаатыларын барымдаа чок черге истээр, хоругдаар чоруктарны Национал камгалалдың Түр чөвүлели кажан-даа болдурбас.

Чуртта чаартылгаларның демократтыг моэу-шынарын Гананың солуннары демдеглеп турар. Гананың чазааның эрге-хүлээлгелерин Национал камгалалдың Түр чөвүлелинге дамчыдып бергенин ажылчы чоннар сеткил ханыышкын-биле уткаан. Чепсектиг күштерниң, профэвилелдериниң, студентилерниң болгаш шажын-чүдүлге организацияларының төлээлекчилери Түр чөвүлелдиң составында кирген.

Национал камгалалдың Түр чөвүлелиниң бүгү кежигүннериниң дүжүрткен эрге-чагыргалар истеп, хоругдап турган. Гананың чонун чиг-эт болгаш аъш-чем продуктулары-биле хандырарын үзерин Американың Каттышкан Штаттары оралдажып турар. Ганада чаа эрге-чагыргаларга удур дорт дайын халдаашкынын кылырын Вашингтоннуң планнап турарын даштыкы информация агентстволарының дыңнадыгларында айыткан. Дүжүрткен эрге-чагырганы катап тургузар дээш Ганаже агаардан, далайдан халдаашкын кылырының чажыт планын Пентагоннуң ажылдап кылганы билдинип турар.

КАДЫГ-ДОШКУН ТУЛЧУУШКУННАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Иран-ирак фронтуда кадыг-дошкун тулчуушкуннарга ийи талалар чепсектиг күштерниң бүгү хевирлерин кииририштирип турар.

Перси мугулдурунга Иранның үш шериг корабльдерин Ирактың шериг-далай күштери узуткаанын Ирактың кол шериг командылалының дыңнадыында айыткан. Фронтунуң төп болгаш мурнуу талакы участоктарынга дайзынның туруштарын бомбалаарын, ракеталар-биле боолаарын ирак самолеттар болгаш вертолёттар үргүлчүлеп турар. Сөөлгү хүннерде Иранның 170 шериглерин, ийи танкыларын, элээн хөй автомашиналарын ирак шериглер узуткаан.

Илам хоорайның районунга иран шериглер чедиишкинниг шавар халдаашкынны кылган болгаш дайзынның 200 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин узутканын Иранның чепсектиг күштериниң каттышкан штавының эолчеглиг медээзинде айыткан.

КИТСОННАРНЫ ХОСТААР!

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың Лондонда элчин чериниң бажыңының чанынга массалыг митинг болган. Дэвид болгаш Стивен Китсоннарны доп-дораан хостаарын митингиниң киржикчилери негээн. Дэвид Китсон — Мурнуу Африканың национал конгрезиниң (МНК-ниң) «Умконто ве сизве» деп шериг организациязының удуртукчузу турган. Ол он чеди чылдар дургузунда расистерниң кара-бажынында хилинчектенип чыдар. Ооң оглу — 23 харлыг Стивен Китсонну Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгай коор дерзии эрге-чагыргалары чоокта база тудуп хоругдаан.

Англияның сураглыг политиктиг болгаш хөй-нийти ажылдакчылары, оларның аразында Великобританияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Г. Макленнан, лейбористиг партиядан парламент депутады А. Веджвуд Бенн, профэвилелдерниң төлээлекчилери митингиге киришкен.

Кубага, Никарагуага болгаш Гренадага хамаарыштыр ыймыышкынның, кыжаңныышкынның кампаниязын Американың Каттышкан Штаттары улам күштелдирип турар. Кубаны «хай дээриниң» планнарын Пентагон ажылдап кылгаш, ол чурттарга удур дайын халдаашкыннарын эгелээрин ында айыткан. Сальвадорнуң патриоттарынга удур дорт интервенцияны кылырын АКШ база планнап турар.

Кубага хамаарыштыр экономиктиг бүзээлээшкинни болгаш кызымышкынны Каттышкан Штаттарның 20 ажыг чылдар дургузунда кылып турары бүгү делегейге билдингир болгай. Ам Кубага удур шериг-далай бүзээлээшкинни боттандырарын америк генералдар планнап турар. Куба-биле дипломаттыг харылзааларны үзериниче өске чурттарны АКШ-тың албадаары база күштелген.

Америк империалистерниң дайынзырак болгаш өжелекчи ол хөделиишкиннеринге шыңгыы удурланыышкынын Кубаның ажылчы чоннары илергейлеп турар.

ЧУРУКТА: Гаванага болган удурланыышкын митингизиниң үезинде.

Пресса Латина — СЭТА-ның фотозу.

Иран министрниң медеглели

ТЕГЕРАН. (СЭТА). «Агрессиг Каттышкан Штаттар» Иранның кол дайзыны болуп турар деп, Иранның даштыкы херектер министри А. А. Велаяти медеглээн. Иранга удур АКШ-тың агрессиг ажык хөделиишкиннери буурап дүшкен болгаш Иранда ёзу-чурумну Вашингтон бодунуң шпионнарының дузазы-биле иштинден үрегдээрин оралдажып турар-дыр деп, ол чугаалаан. АКШ-тың болгаш ооң чалчазы — Израильдиң агрессиг база империалистиг политиказынга удур демиселди үргүлчүлээринге Иран бүрүн шиитпирлиг деп, министр онзалап демдеглээн.

«Бодунуң өжээтен дайзыны» — Каттышкан Штаттардан аңгыда бүгү чурттар-биле найыралдыг харылзааларны калбартырынга иран чазак идегеп турар деп, А. А. Велаяти айыткан.

Аныяк үннер

ИВИЖИ МЕН

Тайга, сынга турбас,
Дажыг хемге боолбас,
Иви малды малдаан
Ишчи, аңчы мен мен.
Алды сүрүп чорда,
Арга, озаң ойбас.
Аян кылып мунза,
Арбас малдыг мен мен.
Шулун-шаанак оъттуг,
Чурумалдыг чурттуг
Кайгамчыктыг малдың
Кадарчызы мен мен.

Х. ДОЛГАР-ООЛ.

ХӨГЛҮГ-ЛЕ ИЙИН

Үнегети, Божалыгның
Үнүш, оъду сеглең-не ийин.
Одарында дешкилежип,
Оъттаар малы семис-ле ийин.
Хемде, дагда дыргын-на ийин.
Малчыннары дыжын билбес
Кежээ, шалып, хөглүг-ле ийин.

Малчын «Мөрен» хонаштары

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

ХЕРЭЭЖЕН ЭШ ЧОКТА

Хүрегелдей хүнү чокта
Күстүң айын көрүп четпес.
Хүлүмзүрээн эжи чокта
Күзел оду чаштап кыппас.
Сайын чугган суу чокка
Чакпалыглар турар эвес.
Чаңы хөглүг эжи чокта
Сагыш чырык, чоргаар чорбас.
Хендирбези булут чокка
Хемчик чайын үерлевес.
Херээжен эш боду чокта
Кежик-чолду эр-даа тыппас.

М. ТИРЧИН.

ЭЛДЕПТИГ ХАРЫЫЛАР

Эмчи аарыг кижиден сонуургаан:
— Чугаалап көрүңер. Мээң силерге бижип берген эмнерим дузалады бе?
— Дыка-ла дузалады! Оглумнуң чөдүлү чиде берген. Мээң радикулидим дүвүретпес апарды... Кадайым база амырап турар чорду. Ол эмнер-биле соңга шилдери чуурга дыка эки-дир деп хөөреп турду.

* * *

Кинотеатрдан чедип келген херээжен кожазы кадайга чугаалап эгелээн:
— Бодап-даа көр. Ол кинонуң төнчүзү дыка элдептиг кылдыр доозулду.
— Чугаалап көрүңерем, чугаалаңар — деп, кожазы оон салдыкпайн барган.
— Кино кажан-даа төнместир деп бодап орумда, чогумна ол өйде төнүп калды ышкажыл — деп, демгизи хомудаан сеткилин илереткен.

* * *

— Мен черле билбес кижидир мен. Канчап сен ийистериңни ылгап, таныл ап турар кижи боор сен. Сугнуң ыйдамдызы дег домей оолдар ышкажыл — деп, Марта эжинден айтырган.
— Ында берге чүү боор... Бирээзи «Спарта», а өскези «Славия» командалар дээш үргүлчү «аарыыр» оолдар болбазыкпе.

НОНА ГАПРИНДАШВИЛИ: «Амыдыралымның херээ»

— Шыдыраа мээң амыдыралымның херээ—деп, делегейниң херээжен шыдыраачыларының чеди дакпыр чемпиону чораан Нона Гаприндашвили ынча деп чугаалаар. Ол шыдыраага назынының 25 чылын берген.

1956 чылда Грузияның Зугдиди чурттуг, ынчаарда он беш харлыг Нона деп уруг ук республиканың херээжен шыдыраачыларының маргылдаазынга бирги черни ээлээш, чемпион атты чедип алган. Оон соонда Нона чурттуң херээжен чемпиону деп атты үш удаа чаалап алган болгаш Европа херээженнериниң Кубогу-биле ийи катап шаңнаттырган. Н. Гаприндашвили делегейниң чеди шыдыраа олимпиадаларының тиилекчизи, ол бодунуң ойнаан хөлүнге кезээде эң эки түңнелди көргүзүп келген. Нона Гаприндашвили эр шыдыраачылар-биле дең эргелиг делегей гроссмейстери деп атты чедип алган кара чаңгыс херээжен шыдыраачы боор турар.

Шыдыраа талазы-биле кайгамчыктыг чедиишкиннери дээш ол Ленин орден-биле, «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруу дээш» деп медаль-биле болгаш «Спортчу эрес-маадырлыг шылгаралы дээш» деп ВЛКСМ ТК-ның медалы-биле шаңнаттырган.

— Шыдырааны мен 25 чылдан хөй үе дургузунда ойнап келдим, ынчалза-даа аңаа бичии-даа хөннүм калбаан, харын-даа ынаам дендээн. Шыдыраа менээ хөй-ле спортчу болгаш чогаадыкчы аас-кежикти шаңнаан—деп, Н. Гаприндашвили чугаалаар.

— Силерниң шыдырааже оруууңарны чүү тодаратканыл? — деп корреспондент оон айтырган.

— Мээң шыдырааже оруумну көңгүс душ болган таварылга тодараткан. Чогум ук оюнну акыларымдан өөренип алган мен. Бир катап Зугдидиниң шыдыраа командазының киржикчилериниң санынга херээжен шыдыраачы чедишпес апарган. Оон орнун ээлеп көр деп менээ саналдаан. Ачам биле авам аңаа удур болган, чүге дээрге мен ынчан чүгле он ийи-ле харлыг турган мен. Ынчалза-даа мээң ээрежиримге шыдашпайн, олар мени салып чорудар ужурга таварышканнар. Ынчан Батумиге болган республика маргылдаазынга мен чеди салыгдан 3,5 санны алган мен.

— Янзы-бүрү чылдарда силерниң дагдыныкчыларыңар база аңгы-аңгы кижилер турган болгай. Оларның кандызының кандыг онзагай шынарын шиңгээдип алган силер?

— Эң баштайгы тренерим Вахтанг Карселадзени улуг хүндүткел-биле сактыр-дыр мен, ол дээрге кичээнгейлиг, эптиг-ээлдек кижи чүве, ол мени комбинастыг оюнну ойнаарынга өөреткен. Дараазында тренерим Виктор Гоглидзе кончуг шынгыы болгаш негелделиг кижи болган. Оон соонда башкым өткүт угаанныг Михаил Шишовтан позиционнуг оюнну ойнаарынга өөренип алдым. Адак соонда, Рига чурттуг гроссмейстер Айвар Гипслис мээң теоретиктиг белеткелимниң экижииринге дузалаан.

— Силерниң чедип алган тиилелгелериңерниң аразында кандыызы черле эң-не уттундурбас боор арткан ирги?

— Мен бодап көөрүмге, делегейниң херээжен шыдыраачыларының ортузунга эң баштай чемпион атты чедип алганым менээ уттундурбас сактыышкын боор арткан. Оон өске тиилелгелерим улуг-даа болза, ол бир дугаар делегей чемпиону болган үемни кезээде улуг өөрүшкү-биле сактып чоруур-дур мен.

— Шыдырааны каар-дыр деп бодал силерге черле кажан-даа турбаан бе?

— Чок, ындыг бодал кажан-даа турбаан.

— Шыдыраа талазы-биле силерниң идеалыңар кым ирги?

— Михаил Тальдың оюну меңээ онза тааржыр. Оон салыг бүрүзүн фантазияның хостуг ужудуушкуну деп болур.

— Сөөлгү үеде эр улустуң шыдыраа маргылдаазынга херээженнер бо-ла киришкен болур чүве-дир. Ол талазы-биле силерниң бодалыңар чүү ирги?

— Херээжен шыдыраачыларның ортумак деңнели сөөлгү үеде дыка өскен, ынчалза-даа оларның мергежили эр шыдыраачыларныынга ам-даа дыка четпес.

— Спорттуң кандыг хевирлеринге ынак силер?

— Бут бөмбүүнге, баскетболга онза ынак мен. Чүге дээрге ак сеткилдиг спортчу маргылдаа кижи амытанның эң эки шынарларының илереринге дузалаар боор чүве-дир. Оон аңгыда, Ирина Родниинаның, Виктор Санеевтиң, Леван Тедиашвилиниң, Анатолий Карповтуң эрес-дидим болгаш бедик мергежилин кайгап магадаар кижи мен...

— Кижилерниң кандыг шынарларын эң чугула деп санаар силер?

— Ак сеткилдиин, хүлээлгезинге шынчызын болгаш харысалгалыын.

— Делегейниң эр улус аразынга шыдыраа талазы-биле чаа чемпионунуң дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Анатолий Карпов дээрге бистиң планетаның, чугаажок, эң шыырак шыдыраачызыдыр. Меранога болган маргылдаа ол дугайын база катап бадыткаан болгай.

— Делегейниң херээжен шыдыраачыларының ортузунга шыдыраа маргылдаазының чаа шиилилге чадазы эгелээн чүве-дир. Силер бодап көөрүңерге, амгы херээжен чемпион-биле кым ойнаар ирги?

— Ынап-ла бистиң совет шыдыраачыларывыстың кайы-бирээзи ойнаар боор, улам тодаргайлаарга, мээң чаңгыс чер чурттугларымның кайы-бирээзи ойнаар чадавас.

— Силерниң моон соңгааргы планнарыңар?

— Делегейниң херээженнер ортузунга чемпион ат дээш маргылдаага ойнаарып кызыдар мен.

Ш. ШАЛОЛАШВИЛИ, СЭТА-ның корр.

Тбилиси.

ШҮЛҮКТЭЭН ЧАА ТЫВЫЗЫКТАР

Чараш ногаан өңү оңмас,
Чаа чылдың аалчызы.

(Баажызы бойдуста).

Чараш-чараш ойнааректар,
Чагган хар-даа кырын шимээп,
Чайнаап чырык сылдыс, ай-даа
Шак-ла ында дойлуп ойнаан.
Хамык хөйнү хөглеткен
Каас-чараш чүү-дүр ол?

(Баажызы бойдуста).

Ужар чалгын херегжевес,
Ушпас буттар ажыглавас.
Немдикти куду алзы
Илдик чокка шимеш кыппыр
Чүгле кыжын шимчеп чоруур
Чүү-дүр ол, тывыңарам

(Баажызы эдилелде)

О. ДАРЫМА.

КЫШКЫ ЧУРУМАЛ

«Аъргада ак баштыг ашак олур».

СОТКА ОЛУРГАН

Шоодуглуг чечен чугаа

Кожам черле хөөремик, ажык сеткилдиг кижи чүве. Хөөрей бергенде, артында шимчээшкин-биле айтып тургаш чугаалаар. Көрген, билгенин дораан-ла каантар чаңныг кижи.

Бир-ле катап эжим шагда турган кожазының дугайын хөөрей берген. Аңаа бүзүрээр мен, мегелевес кижи чүве. Ынчангаш ол солун чүүлдер чугаалай бээрге, салдыкпайн дыңнаксаар мен. Бо удаада оон чугаазын дыңнааш, черле туттунуп шыдавайн, каттырып баарым каткыже каттырыгаш, хенертен ыдым чидип, ылым-чылым бардым. Чугаалыг маадырлары ирей, кадайны кээрген келген мен. Эжим менче көре-көре, холбудун артистерзиг чайбышаан, чугаалап-ла олур.

Кедээ суурга чурттап турган ашак-кадай чаа-ла пенсияже үнген чүве-дир. Ашактың каң кадык, семис шырай-даа кончуг. Ол хирезинде-те бажың ажылын хаайын-даа какпас. Пенсиилаан тулум хелестээри дам барган. Оон чаңгыс катап кудуктан суг узупканын, балды сывы тудупканын кожалары көрбээн. Кады-кыраанының белеткээн аъжын-чемин чиппин алгаш, таакпызын-на хуюктап орар. Азы чок болза орнунче углааш, калбаш кээп дүшкеш, хөлестеп чыткылаар. Ол-бо ажылы дээш хөөкүй кадайы-ла кара чаасказын дырбаңнаар.

Бир-ле катап назынының иштинде болуп көрбээн чүвени ол кылган. Та чүзү эттире берген, «картошкалыг. Картошка чок-даа болза чыл ажа бээр чүве болбазыкпе» дээр хирезинде, бир-ле чазын өөрүп, өттүнүп картошка олуртуп каан. Ынчап, та чүзү чүве, суурдан ырак-тыр деп чылдан каккан, кадайын эдертпээн. Кожалары ашактар-биле демнежип олуртуп каан. «Ашак ам-на угаан кирген-дир» — дээш, кадайы хөөкүйнүң амыраары-даа кончуг болган. Оон карактары шала өлерип, дылы долгай-даа келзе, улуг үүле бүдүрген кижини хөөкүйнү канчаар боор деп бодааш, кадайы амданныг чем кылып буу-хаа турup-тур.

— Кызып-ла тарыдым, кадай. Күзүн он беш шоодай болур боор. Ийи борбак кижиге ол канчап-даа чыл ашкай-ла. Чамдызын садар бис харын — деп чулчуруп олурган.

Шаг-үе билдиртпейн эртипте турган. Кадайы шөлде дүжүдүнче сагыш салып турар апарган. Ынчангаш:

— Картошкавыс канчап чыдыр ирги, барып көрзүвүсе—деп, ашааның кулаан коңгалап каап турган.

А бирээзи—көк демир, хөл көзер!

— Ол чүү дээриң ол! Чер хиниг —үнер салымныг чүве боду үнүп-ле келгей, чаңгыс аай күзүн барып ажаап-ла алгай бис—дээр, душ чок.

Кадайы чөпшүл болгаш:

— Че, харын ындыг-ла ыйнаан—деп каар.

Күс-даа дүшкен. Хову-шөлдүң өңү алдын-сарала боор хуула берген. Улус хууда картошказын ажаап эгелей берген. Эжимниң демги кожазы ам-на ковайып келген. «Чаъстыг-чарлыг-даа чай болду, чүвени канчап билир, саваның улуу херек» дээш, улустан ийилеп-чаңгыстап тургаш чээрби шоодай ачылап алган. Суурда таныжы ашактың тергелиг аъдын ачылап алгаш, кадайын ам-на сырыгдады берген:

— Че, чайны өттүр кижи кулаа амыратпайн келгеш, ам чоп дүш чок хере тепкеш орар сен. Дүргеде, дүжүттү барып ажаажыр-ла болгай.

Кадай шыжыгып үнген:

— Ам кээп эштедип алгаң, сээң оон та бар чүве, та чок чүве—дээш, чорууурунга хөөнүг хөөп чок белеткенип берген.

Удаванда ирей-кадай суур кыдыында оруктуң доозунун доюлдура-доюлдура, тергеде саадапкан бар чыткаппар. Чаңгыс суур чурттуглары картошказын шоодай-шоодайы-биле машина долдур чүдүрүп алган өөрүшкүлүг, ыр-шоорлуг караа эртип тургулаан. «Чаңгыс шөлдүң дүжүдү—бистиң база ындыг-ла ыйнаан» дээш демги ашак-кадай база-ла иштинде өөрүп, чап-чаа таныжып турар аныяк оолдар, кыстар ышкаш, аразында изиг-изиг чугаалажып, каткы-иткилиг ылчыңнажып каап чоруп орган.

— Чаңгыс хаванывыс база сөп-ла алгай бис але, кадай.

— Чүге күжүрүм?

— Па, кышка чиш кылдыр аан. Оон чаа-биле картошкавыс таптыг хаарып чип кыштавас бис бе!—дээш, ашактың эри хайнып, ылчыңнап, кадайының быктынче кымчы ужу-биле хенертен меңнедир үстүре каапкан.

Бирээзи:

— Ох, картошкаң бажы... Картошкаң бажы даадым — деп белиңнеп-шаан, чемнээн балык ышкаш өрү кожаш кылып, тергеден чайлы бер часкаш, ашааның мойнундан барып кужактаны каапкан. «Ах, бо сен бе!»—дээш, демгизин ашак сылдагдап бодунче так чыыра куспактапкан. Кадай «уёх, оорган» дээш ам-на оожурган, эптештир олуруп алгаш:

— Аңдарлы бер частым, кижи белиңнедип канчаары ол, бо эрниң! Ийе, картошка турда чүү боор, кандыг-даа чемни кылыплаткай мен. Харын сени оон-даа семиртир азырааай мен — деп, баштактаны аарак чугаалаан.

— Че, анчыын! Мээң семизимни ам чаа көрүп каан сен бе!—дээш, доруг-дайның аксын шеле тыртыпкаш, кудурууп шырбандыр хапкаш, каңгырадып ыңай болган.

Дүрген чуулган дугуйларның доюлдурган доозунуу орук дургаар бурулайндыр диргелип берген. Күскү хүн чүгүрүүнде кире берген, ам оруктa чүгле оларның тергези каңгырткайнып чорзан. Долгандыр шып-ла шыпшын.

Оон дилиндээниң бир ужунда чазын-на демдектей кадап каан калбак ыяшта «Машпак-оол» деп ат куурара берген турган. Ашак аъдының аксын оон чанынга кээп тырткан. Тергезинден дүшкеш, дилиндэзиниң ужунга мешпенеди шошкуп кээп, хенертен, даш кежээ ышкаш, шимчеш-даа дивейн, ытташ чок сыртая берген турупкан.

— Бо канчап бардың? Кайы чүвел?—деп, тергеден дүшпейн-даа, кадайы алгырган.

Ашактың үнү ала-чайгаар-ла сиринейни берип, ол-ла турган черинден:

— Бо-о!—деп, узун чаагай терең хонак чалгып турган дилиндекче холун сунган.

Кадай чаагай дүжүдүн ажаап апаргылаан шөлдерни адаарган-биле эргий көре каапкаш, хыйланып үнген:

— Эңме-тикчок хонак тарып алган ышкажыңчыл, боота сени. Аразында чашпан база бар!

— Чо-ок, картошкалар-ла хөөп каан кижи мен—деп, ашактың үнү улам сирилээн.

— Чок, чок деп алган авыпастыг! Көрээли, бараалы деп чугаалап шаг болбадым бе! Бок сигенни аштаар, довураан чымчадыр, улгаттырар ышкажыгай, кончуг мугулай!—деп, кадай ашааның кырынче халый бер чазып, кедерей-ле турган.

Кадай бир памдай бээр аразында чалгып турар терең хонакче хөлүйтүр көрбүшаан:

— Че, ам канчаар, кадай. Төгериниң орнунга амзааны дээре, бичии-даа болза чыып алыылам, үрезин-даа кылгай-ла, хаван-даа чигей ле—деп, кадайының хораданын чавырылдырарын ол оралдашкан.

— Че, орайтады; дүрген бир шоодайдан эккел, оон кайнын эртерил ол—дээш кадай терең хонак аразынче дилегзини кире берген.

Оон элээн үр болгаш дырыжа кадып калган чаңгыс дөс тып алгаш, каскан.

— Көрем, мону чүү чиир чүвел—деп, кадай адыжында каш борбак, улуг эргек бажы хире картошкалар салып алгаш көргүзүп турган.

Ашактың чайгаар-ла кулактары кызып, машпак хаайындан, кадыр хаваандан дер сыстып үнүп келгилээн. Кадайы хап, тептер чүве дег, черле ындазында иштинде сүрээдээри аажок болган.

— Ындыг деп бодаваан мен, хонак тудуп чиген чүведир моң, че ам канчаар, нелир чазын-на болзун — дээш ашак база демир-хууңга догдурадыр чыып кирипкен.

Хонак аразында ийи-чаңгыс дөстерни ужунче үндүр чыып үнүп органнар. Богда сүде, хонак аразындан кадайның хенертен бажы кочуюп келзе-ле:

— Бээр келем, бо чүңүл—деп алгырып үнген.

Ашак ары шапкан чүве дег, девидеп, арын-бажы изиш дээп. «Аа, халак, чазып божуткан шилдеримни тып алганы ол-дур, кончуг кулугур» деп бодал-биле сүртенчиг үн үнген черже элейтип бар чыткан.

— Картошка эвес, шилдер тарып олуртуп турганың ол ышкажыл але, ам-на билдине берди. Ынчан черле дылың долгай келчик сен, кончуг кулугур. Бо көр!—дээш, ашактың караан чупкун каг часкан.

— Көрүп турзун, сен кулугурну, ам-на таптыг семиртир азырааай мен де — деп, оон хырнын кызырар хөөн-биле кыжанып, айтыр салаазын кожаңнадып турган.

Ашак-кадай чаңгыс шоодай дүжүдүн тергеге салып алгаш, аас ажып, бук-даа дишпейн, күскү ховулан кыңгырадып чапып орган. Ээн ховуга чүгле чаңгыс тергениң коңгураан дүлейзиммээр даажы, доруг-дайның ыңда-хаая былгырганы дыңналып чораан.

К. ЭКЕР-ООЛ.

КҮЗЕЛДИҢ КҮШТҮҮ

Д. ГАРАМЖАВ.

«Нам база аныяктар эвилелиниң үүрүн тургузар, орege бүрүзүнден кижилер озалдап болбас»—дээш чар даг ужунда өглерге тарай берген.

1942 чыл. Чайның башкы айы. Агтын-Гол хемни куду халдып органи кезек аъттыг кижилерниң аразында Дембээгийн Гүнчин дээр аныяк херээжен кижи база чораан. Ол чорук кылып, хааа кедер ак-көк чычыы, шыва тонун сарыг дордум кур-биле аянныг куржанышкан, аңчы адазының тарбаган кештери-биле садып бергени угулзалыг идиин кедип алган чораан. Оон тарамык кирбиктиг хаваанче кийр кедип алган доврзак боргүнүң узун кызыл чалаа-салбактары, оон суук кара чажы-биле өң былаажыр дээн чүве дег, чедиш аайы-биле ол-бо саглаңайнчын чораан. Аныяк кыстың көрүштүг, чаражы-даа дегет. Долбанныг кызыл чаактары, хараачылтай чалгыннары ынкаш, хачылаңган кара кирбиктер, сергек, хоюг, кара карактар, ажыл-ишчи, топтуг аажы-чаң сиңген ёзулуг моол кыстың арын-шырайын каастап чоруур.

Биче дүъш. Чыылганнар эдискен түн медээзи-биле эрик кырында улуг ак өг чаныныче шууржуп, хевис ышкаш чымчак көк кырынга долгандыр олуттапкан. Дүъште эгелээн хурал кежээки пмирге чедир үргүлчүлээн. Бүрээтогтох-даг кожуунга тургустунган арат намның үүрүнге хүлээн алдынган он ажыг кижиниң аразында чаңгыс херээжен кижи — Гүнчин болган.

Ийи хүн үргүлчүлээн хуралдан элээн чүвени дыңнап, билип ап, күзел-соруунуң бүттенинге өөрүп, улам соруу хайнып чанып чоруп ора, даайы сугга дүн чарып аар дээш келген.

Даайы лама Гүнчинни соок карактары-биле уткаан. Бодуң баш билир үең ам-даа болбаан. Мен даайың болганымда сээң бажыңны мен билир мен, баар оруун мен айтыр мен. Мээң сүме, сөзүм чокка чүге ол арат намы деп чүве-биле холбажы берген сен? дээп хөй айтырыглар куттулуп-ла келген. Кара кандаазынныг, торгу тон кеткен медээжок чоон ламаның мурнунга, чиирбей дег, чиңге кыс сүрээдээп, девидээн шиичи чок, ламаның дирчигир кызыл шырайынче дидим көрүп турза-даа, эдээ сириңейнип турган. Дүп-шаг болгуже кончуп келгеш, даайы аяк эрин-даа ызыртпаан. Даңны атсы көрүп чыда хонгаш, чер чүгле чырыыры билек, уруг аъттангаш хап чорупкан. Аткан дагның сырыны арын-башты сергеди шаап, төрээн чериниң бир янзы бойдус-чурумалы катаптаттынмас чаражы-биле опзалапып кезулзе-даа, ламаның дүңгү анчыг сөстери Гүнчинниң хөрек, чүрээн саргыдып, сеткил-хөөнүн карартып кээр болган. Ол-ла ынчаар аъдынга калгыдып чораан. ийи чыл мурнунда болган таварылганы сактып эгелээн.

Гүнчинниң адазы ажы-төлүн азыраар дээш база-ла аңнап, тарбаганнап чоруй барган турда, авазы хенертен аар аарый берген. Уругларының улуу болгаш Гүнчин арга-хорга дилеп, авазын ннекке шыргалай чүдүрүп алгаш, даайынга эккелген. Иешкилерни лама артык өөнге-даа киирбээн, паштаныр ыяш казанаанга аппаргаш, аарыг кижиниң судазын тудуп көрген. Гүнчинни дашкаар үндүре берген, — аваңның назынының хемчээли ол-дур, оон үнмес-тир, ам аңаа чүү-даа дузалавас. Хүрээ-хиит черге алгы, кышкы үндүрбейн, бир кижиден тып алгаш, аваңны бодуң орнукшут, мен-даа соңгу назынын-на хайгаарайн...—дээп. Гүнчин дедир авазынга кээрге, ол мырыңай харык чок чыткан. Ийи караан шимген дег болганда, шимээн чок-ла барган. Гүнчин хүрээ кыдыынын улчумал ыттарынга үзе-чаза соктурун каг чазып чораан, самдар кара өглерге келген. Ынчан Загдгуай (хүндүлел адаары) уругнуң ажыг-шүжүүн үлежип, уттундурбас дузалы чедирген...

Гүнчин авазының мөңү-сөөгүп салган черге аъдының маңы-биле келгеш, дүже халаан. Черде чап чаа-ла четчип үнген чаш көкту адып долдур чулгаш, чыттаарга, оон арыг, чаагай чыды, шаанда чажында авазының хойнунга чыдырда кээп турган чыды ышкаш, эргелепчин кончуг болган. Ам оон каракатарында хайыралыг иезиниң эргим овур-хевири чуруттунуп көстүп келген дег болганда баары ажып, хаайы саргып келгеш, ишкирнип ыглап бадырыпкан. Элээн ыглаптарга, ишти-хөңнү бичии хозаш кылынган ышкаш сагындырган. Кулаанга иениң оожум топтуг үнү дыңналып келген:

— Мээң кызым! Кедилиг орукче кирип, херээң, чорууп чогудуп ап чоруур-дур сен. Нам оруу сеңээ ачылыг. Түрээр, чыргаар бүгү амыдыралыңга ол дузалаар...

Хенертен аъды өөрзүнүп киштей каапкан. Таалангыг күзел-бодалдар арлы берген. Гүнчин меңнээп уу-биле хая көрнүптерге, адазы ала аъдын мунуп алган бо чортуп орган. Адашкылар маңаа үр-ле чугаалажып олурганнар.

Дембээ-гуай оп хар ажа дүжүп чораш-ла боо чүктеп, аңнап, дииңнеп өскен. Алорапныг болуп, өрегелиг өөп тиккенден бээр чээрби ажыг чыл болган. Хөй уругнуң ада-иези болуп, чаңгыс сыртыкка чаңчыккан эжинден чарылган соонда, уругларының улуу Гүнчин өөнүң бүгү ажылын кылып, чаш дуңмаларын өстүр азыражып келген. Уруунуң угаанныг, сергелең, ажыл-ишке эптиин, ажыы-биле чугаалавайн чорза-даа, ол сеткилинде чоргаарлапып чораан. Бо удаада уруунуң шиитпирлеп алганы күзел-соруу дээш оңу чемелевээн-даа. Харын-даа уруун деткип, хире-шаа-биле бодап чоруур чүүлдеринден түңнеп, чагыг-сөзүн берип орган. Гүнчин ынчаар-ла арат намның ажыл-херээнге бүгү күжүн салып, ажылдап эгелээн.

Ол аалдар, өрегелер кезип чораап, чон ортузунга суртаал ажылы кылып, херек үзе шиитпирлээринге киржир арат төлээзи болуп, хөй дакпыр албан-даалгалыг болу берген. Үжүк-бижикке база ол боду, бижик билир бир кижиниң чүү-хөөзүн кылып берип тургаш, каш-ла айда өөренип апкан чүве-дир. Кошкун, караңгы амыдыралга өскеп хиреде, кайгамчык күзел-соруктуг бо аныяк кыстың революсчу деп ады урдаа болбаайда кожууп, сумуга тарай берген.

Адакызын ажып каап ог хөлегезинде Гүнчип үе-черге эжи уруг-биле торгу топ даарап орган. Аймактың пам конференциязындан Гүнчин намның алды дугаар улуг хуралынга баар төлээ кылдыр соңгуткан. 1927 чыл. Кара чажындан чаңгыс хемге ойнап өскен бо ийи аныяк херээжен үүлезин бүдүрүп ора, аас куруглатпайн органнар.

— Намга киререниң дугайын кадай-хөөгеттерден эң баштай дыңнааш, сеңээ дүргеп-не ужуражса, чугаалашса дээш четтикпейн турдум. Сен черле угаанныг сен ийин — деп, Лхамаа чугаалаан.

— Угаапзыраар-даа чүү боор! Күзел күштүг. Даайым ламага кончуттуруп, кызагдаткаш, намга киреринден дедирленир деп бодап турганым база бар болгай. Ынчалза-даа чаңгыс шиитпирлиим дузалаан.

— Хоорай көөр, улуг хуралга олуржур аас-кежиктигдир сен, эжим. Төрээн чериңге артып каар хөлүң эртгени ол боор—деп баштактапып-даа, Лхамаа сеткилинден чугаалап олурган.

Эжишкилер кезек ыттаашпайн олуруп чоруй, ырлажып эгелээн. «Ыраар дээштиң ыравадым, ырак чуртум аайы болду...»

Алдын-сарыг күстүң бир аяс эртенинде аймактың чопу Гүнчинни Моолдуң араттың революстуг намының улуг шуулганынга киришкен кээринче үдеп аъткарганнар.

Моолундан Г. САНЧАА очулдурган.

Теле Видение

ЯНВАРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Кадык болурун күзезиңзе». (Күш-культура коллективтериниң чөвүлелдери). 9.00 — «АБВГД-лээр». 9.30 — Силерге, ада-иелер. 10.00 — «Частың он чеди шимчээзи». Хөй сериялыг урап-чечен фильм. 4-кү сериязы. 11.15 — «Мону шыдаар силер». Чаартыкчылар конкуруузу. 12.00 — «Челээш». Улустуң чогаадылгазының 4-кү делегей фестивалының телепрограммазы: «Өг-бүле кензэлери». 12.25 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 12.55 — «Спортлотонуң» 3-кү тиражы. 13.00 — «Билдингир-даа бол, элдептиг». 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — Айтырыглар, дилээшкиннер, шиитпирлер. 16.15 — «Арып иштинде». Мультфильм. 16.35 — «Правда» солунунуң политиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Жуковтуң делегей байдалынга хамаарыштыр беседазы. 17.20 — 17.35 — Чапсар. 17.35 — «Ак-көк оттугаш». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Москва». Кинотайылбыр. 21.45 — 23.25 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. СКА — ЦСКА. 2-ги болгаш 3-кү үелер. Ленинградтан дамчыдылга. Төнгеңде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Дошта бал». Фигурлуг чуңгулаашкынның мастерлериниң киржилгези-биле. 15.15 — «Музыкалыг киоск». 15.45 — Делегей байдалының дугайында тайылбыр. 16.00 — Узбек ССР-ниң телевидение программазы. «Бийир мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Р. Ахмедовтуң дугайында. 16.30 — Эстрада концерти. 17.15 — Чаа мультфильм. 17.35 — «Саттыныышкынның оруупда». Социализмниң Польшада дайзыннарының дугайында. 18.00 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. Донецкиден дамчыдылга. 18.45 — «Черниң кижизи». Документалдыг телефильм. Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. И. Севастьяновтуң дугайында. 19.45 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Бөрүлер балыкты канчаар чиир дээпил». 20.00 — «Эрмитаж. Ортааkы вектерниң урап чүүлү». 5-ки фильм. 20.35 — «Совет кинонуң эгези». Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.40 — «Ыпакшылыг тып аар». Урап-чечен телефильм.

ТЕАТР

Тыва республиканың күрүнениң хөгжүм-шии театрынга Екатерина ТАНОВАНЫҢ «ИЛБИЛИГ СОГУН» деп 2 кожегелиг шиизи 1982 чылдың январь 17-де, воскресеньеде болур.

Эгелээри 12 болгаш 19 шактарда.

Агаар

Дүне 38-43, чамдык черлерге 25—30, хүндүс 25—30, чамдык черлерге 15—20 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

ЯНВАРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Чээрби чүс чылдың дээрбечилери»** 9.30, 15.00, **«Демдеглел дептериниң чажыды»** 11.20, 13.10, 16.50, 18.40 (уазткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Үшкү октаргайның чажыды»** 9.30, 14.10, **«Улуг сүнезиниң шилип алган кижизи»** 10.50, 12.30, 15.30, 17.10, **«Дескен кижиниң изи-биле»** 18.50 (уазткан), 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Вигалада Чаа чыл байырлалы»** 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Дөрт холдан ойнаары»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (уазткан) шактарда.

Кызылдың аъш-чем сады бүдүрүлге черинге чүдүрүкчүлеп ажылдавышаан, профессионал-техниктиг училищениң механизаторлар курузунга өөренирин күзээн кижилерни ажылга хүлээп алырын чарлап тур. Өөредилге үезинде ажыл төлевири 100 хуу хевээр артар. Өөредилге 1982 чылдың февраль 1-ден эгелээр.

Ол ышкаш № 46, Улуг-Хем ол чарыында № 42 магазиннерге ажылдаар садыгжыларны болгаш телецентр чоогунда № 50 магазинге экспедиторну база ажылче чалап турар.

Ажылга кирерин күзээннер дараазында адреске келир: **Октябрь кудумчузу, 29 дугаар бажың № 4 [illegible] бинеттер. Телефон № 2-45-36. 9-тан 18 шакка чедир.**

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче делгээр.

Чагыг № 47

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00420